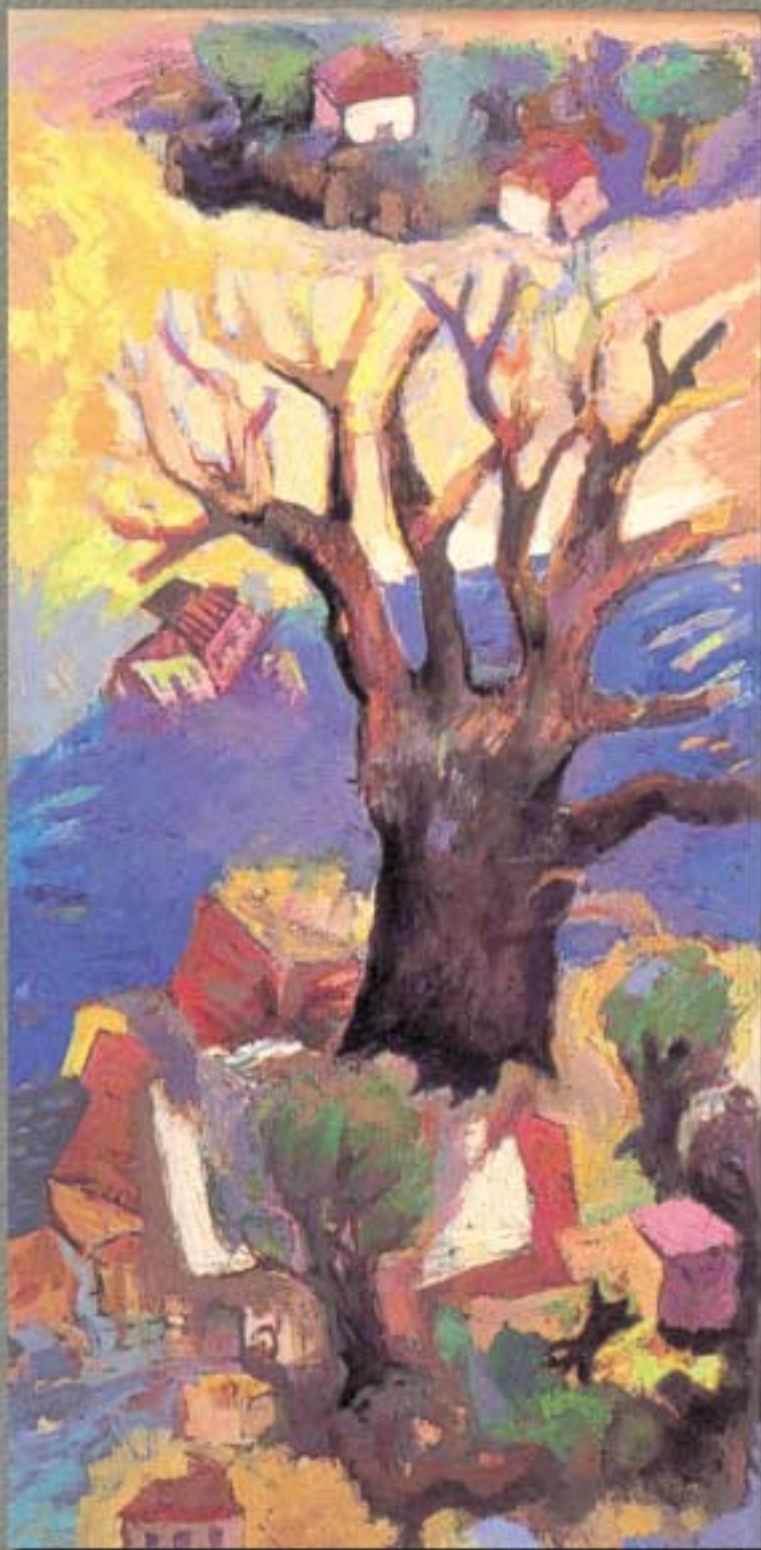

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟΜΟΣ ΚΔ' • ΑΡ. ΦΥΛΛΟΥ 175 • ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ - ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2001 • ΤΙΣΡΙ - ΧΕΣΒΑΝ 5762

Η κοινοτοπία του κακού

Του κ. ΠΑΥΛΟΥ ΚΟΝΤΟΥ

Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ τρέχουσα αντίληψη για το «κακό» ερείδεται σε μια «τερολογία», αυτή που κατασκευάζουν και διογκώνουν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και γενικά η κοινή γνώμη κάθε φορά που καλούνται να ερμηνεύσουν τα συγγερά εγκλήματα που ταράζουν την εφησυχασμένη συνείδησή τους.

Η ΔΙΑΤΥΠΩΣΗ «το κακό» θέλει ήδη να υποδηλώσει ότι η κοινή γνώμη ευθυγραμμίζεται, αναφορικά με την αντίληψη των απάνθρωπων αυτών πράξεων, με τη μεταφυσική σύλληψη του φαινομένου.

ΑΝΑΛΥΤΙΚΟΤΕΡΑ. Κάθε φορά που εμφανίζεται ένα τέτοιο έγκλημα, η κοινή γνώμη διερωτάται για την ύπαρξη του «κακού». Το αντιλαμβάνεται ως κάτι που υφίσταται ανεξάρτητα, ως αυθύπαρκτο ον, του κατηγορεί δηλαδή μιαν οντολογική θετικότητα. Το θεωρεί ως δύναμη που υφέρεται, αναδύομενη κάθε τόσο στο πρόσωπο τυχαίων υποκειμένων. Αυτή η αντίληψη είναι εμφανώς μεταφυσική, στο μέτρο που αποδέχεται μιαν αιώνια ουσία πίσω από τα πράγματα - φαινόμενα. Το «κακό» είναι διαβολικό, ένας Μεφιστοφελής, ένας Dr. Mabuse, που συνεχώς μεταμφιέζονται.

ΚΙ ΟΤΑΝ, όμως, η κοινή γνώμη ασπάζεται την α-

ντίθετη στάση και τότε μεταφυσική παραμένει. Αναφέρομαι στην πεποίθηση ότι το «ριζικό» κακό δεν υπάρχει καθαυτό. Το «κακό» συνίσταται στην κλίση της ηθικής συνείδησης να απαρνιέται τον εαυτό της, να μην υπακούει στον ηθικό νόμο. Η παντοδυναμία του τελευταίου εξασφαλίζεται από την παντοδυναμία του ορθού λόγου που αποτελεί την έσχατη και τελειότερη δυνατότητα του ανθρώπου (βλέπε Kant). Εάν έτσι έχουν τα πράγματα, το «κακό» δεν είναι ποτέ ανεπανόρθωτο: το κακό νικιέται και το «καλό» είναι πάντα ο τελικός νικητής. Να σημειώσουμε ότι αυτή η θέση, πέρα από την λαϊκιστική εκδοχή του καλού ήρωα, αντανακλά το ίδιο το ιδεώδες του διαφωτισμού.

Η ΚΟΙΝΗ γνώμη αντιμετωπίζει λοιπόν τους συγγερούς εγκληματίες είτε ως μετουσιώσεις του «κακού» είτε ως αλλοιώσεις του «καλού». Πάντοτε κάνει λόγο για μια ριζική αιώνια δύναμη πάνω από εμάς. Μια μη - μεταφυσική σύλληψη του «κακού» θα ήταν ακριβώς η αντίθετη, εκείνη που θα αντιμετώπιζε το κακό ως κάτι μη - ριζικό, κάτι το κοινό, το κοινότοπο.

Η ΚΟΙΝΟΤΟΠΙΑ του κακού (the Banality of Evil) είναι ο υπότιτλος του βιβλίου της Hanna Arendt που σχολιάζει το πιο ακραίο έγκλημα στην ιστορία της ανθρωπότητας, τις θηριωδίες των ναζί, με αφορμή την δίκη του διώκτη των

Συνέχεια στη σελ. 21

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Δημήτρη Σεβαστάκη: «Καταγωγή», 1999. Από την έκθεση στο Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος.

Ο Πόλεμος του 1940 και οι προσπάθειες των Ελλήνων Εβραίων

ΕΚΚΛΗΣΗ ΤΗΣ ΗΓΕΣΙΑΣ ΤΗΣ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

Το παρακάτω ιστορικό κείμενο απέστειλε ευθύς μετά την κήρυξη του Ελληνοϊταλικού Πολέμου του 1940, η Ισραηλιτική Κοινότητα Αθηνών προς την αδελφή Κοινότητα της Βαλτιμόρης (ΗΠΑ).

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΣ
ΑΘΗΝΩΝ
ΟΔΟΣ ΜΕΛΙΔΩΝΗ 8
ΑΡ. ΤΗΛΕΦ. 52-230

Αριθμ. Πρωτ. 2399 Εν Αθήναις τη 23 Νοεμβρίου 1940

Προς την Ισραηλιτική Κοινότητα
Βαλτιμόρης, Πολιτεία του Μέριλαντ, ΗΠΑ
Προς το Ραβίνο, Πνευματικό Ηγέτη

Όπως έχετε ήδη πληροφορηθεί από τις εφημερίδες, στις 3 το πρωί της 28ης Οκτωβρίου, η Ιταλία παρέδωσε τελεσίγραφο στην Ελληνική Κυβέρνηση απαιτώντας την παράδοση ενός αδιευκρίνιστου τμήματος της ελληνικής επικράτειας και λέγοντας ότι αν αυτό το τμήμα δεν παραδοθεί μέχρι τις 6 το πρωί της ίδιας ημέρας, δηλαδή μέσα σε 3 ώρες, η Ιταλία θα το καταλάβει διά της βίας. Ο Πρόεδρος της Κυβερνήσεώς μας απάντησε ότι από τη στιγμή που η Ελλάδα είχε μέχρι τη στιγμή εκείνη διατηρήσει απόλυτη ουδετερότητα προς όλες τις αντιμαχόμενες παρατάξεις, όπως όλοι είχαν αναγνωρίσει, δεν μπορούσε να δεχθεί να παραχωρήσει τώρα Ελληνικό έδαφος στην Ιταλία.

Με ποικίλους και επίμονους εκβιασμούς, η Ιταλία είχε προσπαθήσει κατά τη διάρκεια του τελευταίου μήνα να βρει αφορμή για να επιτεθεί στην Ελλάδα, χωρίς να διστάσει ακόμη και να τορπιλίσει το εύδρομο 'Ελλη, το οποίο βρισκόταν αγκυροβολημένο στην Τή-

νο, συμμετέχοντας ειρηνικά στις θρησκευτικές εκδηλώσεις του νησιού για τον Δεκαπενταύγουστο του τρέχοντος έτους. Η Ελληνική Κυβέρνηση, παρότι το οδυνηρό αυτό πλήγμα την άγγιξε βαθιά, κράτησε σιγή για αυτό το περιστατικό με την ελπίδα να σώσει την Πατρίδα μας από τη δίνη του πολέμου.

Η Ελλάδα, η οποία είναι γνωστό ότι τόσο στην αρχαιότητα όσο και στις ημέρες μας έδωσε πάντοτε τα λαμπρότερα παραδείγματα ηρωισμού, ελευθερίας, ισότητας και πολιτισμού έναντι όλων, ανεξαρτήτως θρησκευτικής πίστης, δεν μπορούσε τώρα να υποκύψει στον εκβιασμό και την υποδούλωσή της από την Ιταλία.

Η Ελλάδα, η αγαπημένη μας Πατρίδα, δέχθηκε έτσι στις πέντε και μισή το πρωί της 28ης Οκτωβρίου εισβολή από τις ιταλικές δυνάμεις, κατά των πατρογονικών μας εδαφών. Ο γενναίος και ένδοξος Στρατός μας όμως, με την απαράμιλλη γενναιότητα και ορμή του αντιμετώπισε αυτήν την ανανδρη και άτιμη εισβολή και μετά από ομηρική μάχη απώθησε τους Ιταλούς εισβολείς μέχρι πέρα από τα ελληνικά σύνορα. Τώρα, η αγαπημένη μας Ελλάδα και όλοι οι Έλληνες, ανεξάρτητα από ηλικία, φύλο ή θρήσκευμα, βρίσκονται στο πλευρό της Α.Μ. του Βασιλέα μας και του Κυβερνήτη μας Ιωάννη Μεταξά, πολεμώντας για την ελευθερία και τη δικαιοσύνη.

Ο τιτάνιος αυτός αγώνας, τον οποίον με την προστασία του Μεγαλοδύναμου αρχίζει η ένδοξη μας Πα-

τρίδα, το λίκνο του πολιτισμού και της ελευθερίας, όπου όλοι οι ομόθρησκοί μας έβρισκαν πάντοτε στοργή, δικαιοσύνη και ισότητα, είναι ένας αγώνας για τη δικαιοσύνη και την ηθική, ένας αγώνας τελικά για ολόκληρο τον Κόσμο και ειδικά για τους ομόθρησκούς μας. Ένα πρόσφατο παράδειγμα των ευγενικών αισθημάτων και της πνευματικής ανωτερότητας εδώ είναι η πρόσφατη διέλευση από τα ελληνικά λιμάνια χιλιάδων εκδιωχθέντων αδελφών και ομοθρήσκων

της με όλες μας τις δυνάμεις, σε αίμα και σε χρήμα. Και τώρα, ερχόμαστε σε όλους εσάς, τους ομόθρησκους αδελφούς μας, να ζητήσουμε τη συνδρομή σας και τη βοήθειά σας με κάθε μέσο, στον ιερό αυτό αγώνα τον οποίο αναλάβαμε, να μας βοηθήσετε ηθικά, με την κινητοποίηση των ανθρώπων των γραμμάτων στον Τύπο και σε άλλες μορφές έντυπης προβολής, αλλά και υλικά, ανοίγοντας λογαριασμούς υπέρ του Ελληνικού αγώνα. Με τον τρόπο αυτό θα είστε άμε-

σοι υποστηρικτές αυτού του αγώνα και θα είστε περήφανοι που θα έχετε συμβάλλει στην πιο σημαντική μάχη που είχε να αντιμετωπίσει η μεγάλη μας Ελλάδα. Έναν αγώνα που ξεπερνά τα σύνορα και προσωποποιείται ως ένας αγώνας όλης της Ανθρωπότητας που υποφέρει για την ελευθερία της: δικαιοσύνη και ισότητα για όλους. Οι Ισραηλίτες όλου του κόσμου πρέπει να σταθούν ενωμένοι στην πρώτη γραμμή αυτής της μάχης και με την νικηφόρα της έκβαση θα είναι οι πρώτοι που θα τιμηθούν.

Θα σας είμασταν υπόχρεοι αν μας πληροφορούσατε, με τηλεγράφημα, ει δυνατόν, για τις προσπάθειές σας και θα σας είμαστε αιώνια ευγνώμονες για τη συνεργασία από πλευράς σας, από την οποία δεν θα αντλήσουμε μόνο βαθεία ικανοποίηση αλλά και μεγάλη περηφάνεια καθώς οι ομόθρησκοί μας απάντησαν «ΠΑΡΩΝ» στην ιερότερη μάχη της ανθρωπότητας, που βρίσκει έκφραση στο πρόσωπο της Ελλάδας, όπως και σε πα-

στους οποίους η Ελλάδα προσέφερε κάθε δυνατή φροντίδα και τους έδωσε όλα τα μέσα για τροφή και συντήρηση.

Στον επικό αυτό αγώνα που αναλαμβάνει η αγαπημένη μας Πατρίδα, οι Ισραηλίτες εδώ θέσαμε τους εαυτούς μας στην απόλυτη διάθεση της Ελληνικής Κυβέρνησης με σκοπό να ενισχύσουμε τις προσπάθειές

λαιότερες εποχές.

Με αδελφικούς χαιρετισμούς

Ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Ο Πρόεδρος Για τον Γραμματέα (έπονται υπογραφές)

Το Συμβούλιο:
Μίνως Κωνσταντίνης Αντιπρόεδρος, Αβραάμ Αλχανάτης, Μουσις Μάτσας, Νισσίμ Σ. Λεβί, Λέων Λέντε, Αβραάμ Ισαάκ, Δανιήλ Αλχανάτης, Λέων Α. Λεβί

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΣ ΑΘΗΝΩΝ
ΟΔΟΣ ΜΕΛΑΓΩΝΗΣ 9

ΑΡΙΘ. ΤΗΛΕΓΡ. 11-220

Αριθ. Πρωτ. 1393

Εν Αθήναις τῆ 25 of November 1940.

To the Israelitic Community of Baltimore Md. U.S.A.
To Its Spiritual Leader the Rabbi.

As you have been informed already from newspapers on the 28th. of October at 3 o'clock in the morning Italia delivered an ultimatum to the Greek Government demanding the surrender of an indefinite Greek territory and demanding that if that territory was not surrendered up till 6 o'clock the same morning, that is within three hours, Italy would occupy same by force. Our President of the Government had answered that since Greece had maintained up to that moment the strictest neutrality towards all belligerents as it was universally recognized, he could not accept to cede now Greek territory to Italy.

By various and insistent extortions Italy had tried during the last months to find a cause for attacking Greece not even hesitating to torpedo the light cruiser "Helli" anchored at the Island of Lenos participating peacefully in the religious festivities at this Island on the 15th. of August this year. The Greek Government although deeply touched by this painful blow had silenced the incident with the hope to save our Country from a new entanglement.

Greece, which as it is known so much in antiquity as in modern times has given always the finest example of heroism, liberty, equality and civilisation towards all, independent of their religious beliefs, could not now submit to extortion and slavery by Italy.

Greece, our beloved Country, has suffered, therefore at five and a half in the morning of the 28th. of October an invasion from the Italian troops, which had invaded the Fatherland, but our brave and glorious Army by its incomparable courage and impetus had met this cowardly and infamous invasion, and after an epic strife had expelled the Italian invaders and driven them far away from the Greek frontiers, and now our beloved Greece and all Greeks notwithstanding their age, sex or religion grouped around H.M. our King and our great Governor John Metaxas, are fighting the battle for liberty and for justice.

This titanic strike, which with the protection of the Almighty has undertaken our great Country, cradle of civilisation and freedom, where our coreligionists have always found affection, justice and equality, is fighting the great struggle for justice and morality which after all is a

Brotherly Yours
The Arch-Rabbi of Athens
1940 9 17/167
The President of the Community of Athens
The Secretary

The Council:

Minos Constantinis
Vice President
Abraham Alchanati
Moises Matsas
Nissim S. Levi
Leon Dente
Abraham Isaac
Daniel Alchanati
Leon A. Levi.

Το εβραϊκό αλφάβητο

Του κ. ΕΥΑΓ. ΖΑΧΟΥ - ΠΑΠΑΠΑΖΑΧΑΡΙΟΥ

Από το θέσπισμα της Αλάμπρας, που υπέγραψαν οι καθολικοί βασιλείς την 31η Μαρτίου 1492, οι Ισραηλίτες της Σεφαράντ (Ισπανία) άρχισαν να καταφθάνουν στη Θεσσαλονίκη. Οι Ισραηλίτες που ονομάστηκαν «Μαράν», γιατί είχαν προσηλυτιστεί φαινομενικά στο χριστιανισμό, συνέχισαν να μεταναστεύουν από την Ισπανία προς τη Θεσσαλονίκη ως τα τέλη του 17ου αιώνα. Η Θεσσαλονίκη έγινε η πρώτη εβραϊκή πόλη του κόσμου και παρέμεινε η πρώτη σχεδόν επί πέντε αιώνες. Μεταξύ των νεοφερμένων κυριαρχούσε πολυγλωσσία. Όλα τα ιβηρικά ιδιώματα, το γαλιέγκο, η καταλανική, η λεονέζικη, η αραγονική, η πορτογαλική ήταν οι μητρικές τους γλώσσες. Τα καστιλιάνικα ήταν η λογοτεχνική και τα εβραϊκά η ιερή τους γλώσσα. Αλλά για τη μελέτη της Βίβλου χρησιμοποιούσαν τα «λαντίνο» που δεν ήταν άλλη από την αρχαϊκή καστιλιάνικη, στην οποία οι πρόγονοί τους είχαν μεταφράσει κατά λέξιν τα βιβλικά κείμενα. Σ' αυτή την αφθονία γλωσσών και ιδιωμάτων προστέθηκαν και οι βαλκανικές γλώσσες και ιδιώματα που υποχρεώθηκαν να μάθουν οι μετανάστες για να εμπορευθούν με τους ντόπιους.

Πριν την έλευση των Σεφαραδιτών υπήρχαν Ισραηλίτες στις μεγάλες πόλεις των Βαλκανίων. Υπήρχαν παλαιότερα στρώματα ελληνοφώνων, γερμανοφώνων (γίντις) και ιταλοφώνων στην Κωνσταντινούπολη, στην Αδριανούπολη, στα Γιάννενα και αλλού, που ανακατεύτηκαν προοδευτικά με τη λαοθάλασσα των ιβηροφώνων. Οι τελευταίοι αυτοί διατηρούσαν σχέσεις με συγγενείς τους που είχαν καταφύγει στο Λιβόρνο, τη Βενετία, τη Γένοβα, το Άμστερνταμ και τις χανσεατικές πόλεις. Κι έτσι έφεραν πολύ σύντομα την τυπογραφία και τύπωσαν στη Θεσσαλονίκη βιβλία σε γλώσσες και ιδιώματα ιβηρικά, ήδη από τις αρχές του 16ου αιώνα. Κοντά σ' αυτά τύπωσαν με τη σειρά τους βιβλία με εβραϊκούς χαρακτήρες, στις γλώσσες που μιλούσαν συνήθως.

Εκδόθηκε, λοιπόν, στα μέσα του 16ου αιώνα (1547) στην Κωνσταντινούπολη η *Πολύγλωσση Βίβλος* με εβραϊκούς χαρακτήρες. Περιελάμβανε μια *Πεντάτευχο* σε λαϊκή ελληνική της εποχής, προοριζόμενη για τις αρχαίες ισραηλιτικές κοινότητες της Ελλάδας και ιδιαίτερα της Ηπείρου. Αυτή η Πεντάτευχος έκανε να χυθεί πολύ μελάνι και θεωρείται σήμερα ως το πρώτο ελληνικό κείμενο που τυπώθηκε στην Ανατολή¹.

Η καταγραφή της ελληνικής με εβραϊκούς χαρακτήρες δεν είχε ποτέ σταματήσει στα πλαίσια των πιο πα-

λιών ισραηλιτικών κοινοτήτων. Αλλά η ελληνική γλώσσα παρενέβαινε όλο και λιγότερο στη λατρεία, γιατί οι Σεφαραδίτες που σκορπίστηκαν στην Αδριανούπολη, στην Κωνσταντινούπολη και σε άλλες πόλεις των Βαλκανίων επέβαλαν στους ομοθρήσκους τους τη χρήση των «λαντίνο» στα θέματα λατρείας. Αυτό δεν εμπόδιζε, βέβαια, τους Ισραηλίτες να γράφουν τα νέα ελληνικά και μάλιστα να τα καταγράφουν με εβραϊκούς χαρακτήρες. Ένα *Γλωσσάριο Εβραιοελληνικό* με τέτοια καταγραφή ανακαλύφθηκε και εκδόθηκε στην Πετρούπολη από το λόγιο Α. Παπαδόπουλο - Κεραμέα² στα τέλη του περασμένου αιώνα. Κι εγώ ο ίδιος ανακάλυψα ένα ανάλογο παράδειγμα στο εβραϊκό τμήμα της Βιβλιοθήκης του Εθνικού Ινστιτούτου Ανατολικών Γλωσσών και Πολιτισμών των Παρισίων. Πρόκειται για ένα εγκυκλοπαιδικό Λεξικό *Σεφέρ Μικλόλ* αχρονολόγητο, προφανώς επανέκδοση ή αναπροσαρμογή του 19ου αιώνα ενός έργου του Ναρμπονέζου Ισραηλίτη συγγραφέα Νταβίντ Κίμχι, που η δραστηριότητά του επεκτείνεται στα τέλη του 12ου αιώνα και στις αρχές του 13ου αιώνα. Στα περιθώρια των σελίδων του Λεξικού αυτού που τυπώθηκε με τετράγωνους εβραϊκούς χαρακτήρες, είναι γραμμένες με μελάνι και με ραβινικούς χαρακτήρες οι ελληνικές λέξεις που αντιστοιχούν στα εβραϊκά άρθρα. Πολυάριθμα άλλα κείμενα ελληνικά με εβραϊκούς χαρακτήρες³ τυπώθηκαν τον περασμένο αιώνα. Τα τυπογραφεία με εβραϊκούς χαρακτήρες είναι τα πρώτα τυπογραφεία των Βαλκανίων. Αν το πρώτο βιβλίο με εβραϊκούς χαρακτήρες εκδόθηκε δεκαεπτά χρόνια πριν από το διωγμό των Εβραίων από την Ισπανία στο Ρέτζιο της Καλαβρίας, το πρώτο εβραϊκό έντυπο των Βαλκανίων θα εκδιδόταν μόλις δύο χρόνια αργότερα (1494), στην Κωνσταντινούπολη. Ήδη από το 1515, η Θεσσαλονίκη διαθέτει τυπογραφείο με χαρακτήρες φερόμενους από τη Λισαβόνα⁴. Άλλα τυπογραφεία περιοδεύοντα και σταθερά εγκαταστάθηκαν στη συνέχεια στις μεγάλες βαλκανικές πόλεις και αναπαρήγαγαν κείμενα στην εβραϊκή ή σε γλώσσες ιβηρικές. Έτσι, η τυπογραφική παραγωγή με εβραϊκούς χαρακτήρες κράτησε για πολλά χρόνια την πρώτη θέση της τυπογραφίας στα Βαλκάνια. Οι οθωμανικές αρχές δεν ενόχλησαν ποτέ τη μορφωτική ανάπτυξη των Ισραηλιτών. Φαίνεται όμως πως απαγόρευσαν την καταγραφή της τουρκικής και της αραβικής με εβραϊκούς χαρακτήρες. Αν όμως οι Ισραηλίτες του βαλκανικού Νότου δεν τόλμησαν να καταγράψουν τις επίσημες γλώσσες του Ισλάμ με το ιερό του αλφάβητο, άλλοι Ισραηλίτες στα

βόρεια των Βαλκανίων δεν παράλειψαν να το κάνουν. Οι Ισραηλίτες της αίρεσης των Καραϊτών, που ζούσαν κυρίως στη Ρουμανία και στην Κριμαία, διατηρούσαν μια μικρή αλλά πάμπλουτη παροικία διασκοσίων οικογενειών, συγκεντρωμένη γύρω από μια οχυρωμένη συναγωγή για να προφυλάσσονται από τους διωγμούς των Σεφαρδιτών. Οι οπαδοί αυτής της ιουδαϊκής αίρεσης μιλούσαν μεταξύ τους μια αργκό τουρκο-ελληνοϊσπανική, αλλά στη λατρεία χρησιμοποιούσαν βιβλικά κείμενα στην τουρκική καταγραμμένα με εβραϊκούς χαρακτήρες⁵. Αυτό δεν στάθηκε όμως η μόνη έκφραση τόλμης των Ισραηλιτών. Υπήρξε και άλλη τολμηρότερη. Η παράδοση περιπέτεια των «Σαββατιανών».

Ένας ραβίνος απ' τη Σμύρνη, ο Σαμπατάι Σεβί, ήρθε στη Θεσσαλονίκη το 1655 και παρουσιάστηκε ως ο Μεσσίας του Ισραήλ. Ήταν ένας μυστικιστής που είχε μελετήσει πολύ καιρό την Καβαλά και είχε ταξιδέψει πολύ. Η κινητοποίηση των Ισραηλιτών που κήρυξε έγινε δεκτή με ενθουσιασμό, όχι μόνο στα Βαλκάνια, αλλά και στη Γερμανία και στη Γαλλία, στην Πολωνία, στην Αίγυπτο, στην Περσία. Ο προσηλυτισμός του στο Ισλάμ, χωρίς πολλές αντιρρήσεις τελικά, μας επιτρέπει να σκεφτούμε ότι αντιμετώπιζε την απελευθέρωση του λαού του Ισραήλ μέσα από το οθωμανικό Ισλάμ, μέσα από την ενδυνάμωση της αυτοκρατορίας που είχε σταθεί τόσο φιλόξενη για τους Ισραηλίτες. Προσχώρησε στο Ισλάμ το 1666 ακολουθούμενος από τους οπαδούς του στη Θεσσαλονίκη και σε άλλες βαλκανικές πόλεις, από τους Ισραηλίτες που είχαν έρθει να προσχωρήσουν στο κίνημά του από την Πολωνία και από ορθόδοξους χριστιανούς της Θράκης. Σχηματίστηκε έτσι μια αίρεση που οι οπαδοί της εκπλήρωναν επισήμως τα καθήκοντα της μουσουλμανικής θρησκείας και στα κρυφά διατηρούσαν τις ιουδαϊκές παραδόσεις και τις επιταγές του Σαμπαταΐδ.

Οι προσήλυτοι αυτοί ρίζωσαν ως τις μέρες μας. Στα 1777 ήταν 5.000 στη Θεσσαλονίκη σε συνολικό αριθμό 70.000 κατοίκων, από τους οποίους 25.000 ήταν παραδοσιακοί Ισραηλίτες, 15.000 χριστιανοί ορθόδοξοι και 25.000 παραδοσιακοί μουσουλμάνοι⁷. Ο αριθμός τους ανερχόταν σε 15 ως 18.000 την παραμονή του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου. Κατά την ανταλλαγή των πληθυσμών μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας, το 1923, θεωρήθηκαν Τούρκοι και στάλθηκαν στην Τουρκία. Οι 10.000 απ' αυτούς έφυγαν και διασκορπίστηκαν παντού στην Ανατολία, όπου τηρούν μια αυστηρή ενδογαμία. Αυτοί, καθώς φαίνεται, κατέγραψαν την εβραϊκή και τα λαντίνο με τη βοήθεια του ιερού αλφάβητου της νέας τους θρησκείας, του αραβικού αλφάβητου. Αλλά οι πληροφορίες μας σ' αυτό το σημείο βασίζονται μόνο σε προφορικές πηγές. Δεν μπορούμε επίσης να υποστηρίξουμε ότι υπήρξαν παραδείγματα από σλαβικά ιδιώματα του Νότου, από αλβανικά ή μολδοβλαχικά ιδιώματα καταγραμμένα με εβραϊκούς χαρακτήρες.

Όπως είπαμε στην αρχή αυτής της μελέτης, οι Ισραηλίτες των Βαλκανίων παρέμειναν ως το τέλος πιστοί

στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, που επέδειξε απέναντί τους την πιο μεγάλη ανοχή και που συνδύαζε τις συνθήκες για ένα εμπόριο μικρής εμβέλειας σε τοπική κλίμακα και ταυτόχρονα για ένα εμπόριο μεγάλης εμβέλειας σε διεθνή κλίμακα. Άρχισαν να εγκαταλείπουν τα Βαλκάνια όταν διαπίστωσαν τον τεμαχισμό τους σε εθνικά κράτη με περιορισμένο οικονομικό μέλλον. Από το 1908 ως το 1951, 60.000 Θεσσαλονικιοί Ισραηλίτες μετανάστευσαν στο Ισραήλ, τη Γαλλία, τις Ηνωμένες Πολιτείες, την Αργεντινή, το Μεξικό και αλλού. Η στάση τους γενικά δεν μπορεί να χαρακτηριστεί συντηρητική, γιατί πήραν πρωτοβουλίες ανανεωτισμού τόσο στον εμπορικό, το χρηματοδοτικό, το βιομηχανικό, όσο και στον ιδεολογικό τομέα. Αυτοί εισήγαγαν στην πραγματικότητα τις σοσιαλιστικές ιδέες στα Βαλκάνια και μάλιστα έπαιξαν ρόλο στην ίδρυση μαρξιστικών κομμάτων, όπως και του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδος.

Όλοι ξέρουμε την τύχη που τους επιφυλάχθηκε κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Την επαύριο του πολέμου η Θεσσαλονίκη δεν ήταν πια μια ιουδαϊκή πόλη. Από τους 50.000 Ισραηλίτες που είχαν καταμετρηθεί το 1943 απομένουν εκεί σήμερα λιγότεροι από 2.000.

[Το παραπάνω άρθρο αποτελεί απόσπασμα από ευρύτερη μελέτη με τίτλο «Βαλκανική Βαβέλ - Πολιτική ιστορία των αλφαβήτων που χρησιμοποιήθηκαν στα Βαλκάνια» που δημοσιεύτηκε στο βιβλίο **Γλώσσες, Αλφάβητα και εθνική ιδεολογία στην Ελλάδα και τα Βαλκάνια**, της Σειράς Μελετών του Κέντρου Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων. (Αθήνα, Εκδόσεις Κριτική, 1999)].

1. Hesselning, *Le Pentateuque grec moderne en caractères hébraïques* (Η Πεντάτευχος στη νεοελληνική με εβραϊκούς χαρακτήρες), Λευψία 1897.

2. A. Papadopoulos - Kerameus, *Γλωσσάριο εβραϊο-ελληνικό*, Αγία Πετρούπολη 1909.

3. Σ.Κ. Παπαγεωργίου «Εβραϊο-ελληνικά ελεγεία». *Επετηρίς του Παρνασσού*, Αθήνα 1901, σσ. 1-4, 161-175. Βλ. επίσης στη Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια του Πυρσού το άρθρο «"Κοίνα γλώσσα", Ισραηλιτική παραφθορά του "Κοινή γλώσσα"». Πρόκειται για ένα άσμα διηγούμενο την ιστορία της Εσθήρ, που τραγουδούσαν οι Εβραίοι των Ιωαννίνων και της Άρτας κατά την εορτή του Πουρίμ. Το παραπάνω άρθρο ήταν γραμμένο από τον Ε. Φουλίγγου, που το 1970-71 δεν γνώριζε τις εργασίες του, όπως και τις εργασίες του Γιουσέφ Ελιγιά.

4. Strahil Cicev, «Les débuts de l'imprimerie juive dans les Balkans» («Οι αρχές της εβραϊκής τυπογραφίας στα Βαλκάνια») στο *Actes du premier Congrès international des Etudes balkaniques et sus-est européennes*, Σόφια 1969, III, σ. 785.

5. Sylvain Levy, *Les juifs caraites de Constantinople*, (Οι Εβραίοι Καραΐτες της Κωνσταντινούπολης), La presse israélite, 9 juillet 1869, σσ. 445 - 448.

6. P. Risal, *La ville convoitée* (Η ζηλεμένη πόλη), Θεσσαλονίκη 1914, σσ. 195 - 197.

7. M. Lascaris, *Salonique à la fin du XVIII siècle, d'après les rapports consulaires français* (Η Θεσσαλονίκη στα τέλη του 18ου αιώνα, μέσα από τα γαλλικά προξενικά υπομνήματα), Αθήνα 1939, σ. 18.

Οι Έλληνες Εβραίοι Θύματα του Ολοκαυτώματος

Του Καθηγητή κ. ΧΑΓΚΕΝ ΦΛΑΪΣΕΡ

Στον β' τόμο της μνημειώδους μελέτης του Καθηγητή κ. Χάγκεν Φλάϊσερ, με τίτλο «**Στέμμα και Σβάστικα - Η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης**» (Εκδόσεις Παπαζήση, 1995), περιλαμβάνεται ολόκληρο κεφάλαιο για το «Shoah (Το Ολοκαύτωμα). Η εφαρμογή της «Τελικής Λύσης στην Ελλάδα». Αναδημοσιεύουμε την κατάληξη του κεφαλαίου αυτού που αναφέρεται στον αριθμό των Ελλήνων Εβραίων που χάθηκαν στα χιτλερικά στρατόπεδα του θανάτου. Χρειάζεται να σημειωθεί ότι στο βιβλίο του κ. Φλάϊσερ καταχωρούνται στοιχεία από τα επίσημα γερμανικά αρχεία καθώς κι από άλλες πηγές που για πρώτη φορά ήλθαν στην επιφάνεια.

Ετσι ήρθε η ώρα να επιχειρήσουμε έναν απολογισμό. Η Ελλάδα στα σημερινά σύνορα - συμπεριλαμβανομένων των τότε ιταλικών Δωδεκανήσων, καθώς και των επαρχιών που είχε ντε φάκτο προσαρτήσει η Βουλγαρία - ήταν τις παραμονές της γερμανικής κατοχής η πατρίδα για περισσότερους από 70.000 Εβραίους, με θρησκευτικά κριτήρια. Πριν από την αρχή των καθυστερημένων εκτοπίσεων, τον Μάρτιο του 1943, μπορεί κανείς να υποθέσει ένα «πλεόνασμα» από 1.500 περίπου θανάτους περισσότερους από τις περιπτώσεις «φυσικού» θανάτου. Βασικές αιτίες είναι, μαζί με τις άμεσες συνέπειες του πολέμου (θάνατος στο μέτωπο, βομβαρδισμοί), η πείνα (με το αποκορύφωμά της το χειμώνα του 1941 / 42), οι εκτελέσεις ως «τιμωρία», ή «αντίποινα», καθώς και οι επιδημίες και η εξάντληση ως αποτέλεσμα της καταναγκαστικής εργασίας. Μέχρι την απελευθέρωση υπολογίζονται εκατοντάδες πρόσθετα θύματα για τους λό-

γους αυτούς, όμως ο συνολικός αριθμός θυμάτων αυτής της κατηγορίας, πιθανώς, δεν ξεπερνά τους 2.500, συμπεριλαμβανομένων και των Εβραίων της Κρήτης που πνίγηκαν.

Με μεγάλη ακρίβεια μπορούν να υπολογιστούν οι απώλειες στη βουλγαρική ζώνη Κατοχής. Μόνον ολίγοι διαφεύγουν, από κάποια σύμπτωση που τους σώζει, 4.200 περίπου συλλαμβάνονται και εκτοπίζονται στην Τρεμπλίνκα. Κανένας απολύτως δεν επιστρέφει.

Στη γερμανική ζώνη Κατοχής ως την ιταλική συνθηκολόγηση πραγματοποιούνται εσπευσμένα 18 αποστολές για το 'Αουσβιτς, στις οποίες συμπεριλαμβάνονται αθροιστικά και με την αναπόφευκτη απόκλιση, 45.123 εκτοπισθέντες¹. Αυτός ο αριθμός μεγαλώνει μεταξύ Απριλίου και Αυγούστου 1944, με τις δύο αποστολές από την πρώην ιταλική ζώνη κατοχής και φτάνει στους 53.789. Πάνω από 40.000 γυναίκες, παιδιά και άντρες πεθαίνουν αμέσως μετά την επιλογή, μόνον

Αι μυστικά δυνάμεις του εβραϊσμού κλονίζουν σφέμελα σήμερον τὰ φερέλια τῆς Χριστιανικῆς μας θρησκείας, καὶ ὁμοβόσκουν συνεχῆ τὰς βόσκεις τῆς Ἑλληνικῆς Πατρίδος. Ὁ εβραϊσμός ἐμφανίζεται εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ πολλὰς μορφὰς μετεμφερισμένος ἔτσι ὅστε νὰ περιελθῇ τὴν ὑπαρξίν του κατὰ ἀπὸ πολλὰ ὄνματα ἐμφανιζόμενος ὡς θεόσοφος, ὡς ἡλιεσθῆς κλπ. Ὅλοι αὐταὶ αἱ μυστικά ἐταιρίαι εἶναι κρὲ πολλῶν αἰώνων εὐρῆμα τῶν καταχθονίου εβραίου. Ὅπως εἰς τὴν καθημερινήν μας ζωὴν συναντοῦμε τὸν εβραῖο ὡς ἀργεντινὸν ὑπὸ τὸν ὄνομα Ἰσπανὸν, ὡς ἱταλὸν κλπ. ἔτσι καὶ εἰς τὰ παρακείμενα τὸν γνωρίζομε ὡς μασοῦνο, ὡς διεκτινόντα μίαν θεοσοφικὴν ἐταιρίαν, ἐκδίδοντα μίαν φιλοσοφικὴν μελέτην ὑπὸ τὸν τίτλον "ἀνάλυσις τοῦ ἔργου τοῦ φρόνι" κλπ. Τὸν εβραῖον τὸν συναντοῦμε καὶ ὡς Ἑλληνα εἰς τὴν καταγωγή. Ἰσως αὕτη τοῦ ἡ μεταμφεσις διὰ τὰ Ἑλληνικὰ συμφέροντα νὰ εἶναι ἡ κλεῖον ἐκινδύνος, διότι δὲν κρέκει νὰ ξεχνοῦμε ὅτι ὁ εβραῖος εἰς τὰς δολοκλήτους προσκαθείας του κρὲ ἐκικράτῃται σκοπὸν ἔχει νὰ μὴ εἰς τὰ μυστήρια τῶν κληρονομίων καὶ μυστηριακῶν ἐνεργειῶν του ἐπιστήμονας, θεολόγους, ἱατροὺς κλπ τοὺς ὁμοίους ἀργότερα ἔρως τοὺς καταστήσῃ τυφλὰ ὄργανα τῶν τρομερῶν σχεδίων του, τοὺς δίδει ὑψηλὰς θέσεις διὰ τοῦ χρυσοῦ καὶ διατίθει καὶ τοὺς ἀναγκάζει νὰ ἐργάζονται διὰ τὰ συμφέροντά του. Ὅς γνωρίζομε δταν πρὸς φέσει ὁ μύστης εἰς βαθμὸν μεγάλου καὶ παρεκκλίνει εἰς τὸ ἕλαξ στο ἀπὸ τὰς ὑποχρεώσεις του κρέκει ἐντὸς μικροῦ χρονικοῦ διαστήματος νὰ ἔχη ἀποσπῆται ἐξαφανισθῇ, διότι ὑπάρχει φόβος ἐν ἐναντίῳ περιπτώσει νὰ συνελθῇ ἐκ τῆς λήθης καὶ νὰ προδῶσιν τὰ μυστικά τῶν ὑποχθονίων δυνάμεων ὄργανον τῶν ὁμοίων κατέστη. Ὁ Ἕλληνας λοιπὸν εβραῖος ἢ ὁμο μορφήν μασοῦνο ἢ ὑπὸ μορφήν ἡλιεσθῆ κλπ παρασυσταθῆ εἶναι ὄργανα τῆς καταχθονίου εβραϊκῆς δόξης, ἐκπομένως καὶ εἶναι χριστιανὸς καὶ Ἕλληνας γνήσιος πατριώτης. Δὲν μο-

κλεῖον νὰ ξεσηκωθῆ τὴν Πατρίδα του, ἀντιθέτως εὖρα διὰ τὴν δόξα τῆς διότι εἶναι ὄργανο τυφλῆ ἢ ἀποσπῆται ἢ ἑλληνιστικῆς ὁργανώσεως ἢ ἐταιρίας. Ὁ Ἕλληνας ὅστις περιέκει εἰς τὰ ὄνματα τῶν μεμφερισμένων ὁμοίων εβραϊκῶν ὁργανώσεων εἶναι διὰ τὰ συμφέροντα τῆς Πατρίδος μας ὅσον τὸν βλαβερὸν ἐκείνον κερτῖνον καὶ ἂν δὲν ἐκέρβου τὰ ἄγνὰ πατριωτικὰ στοιχεῖα νὰ τὸν ἐγχειρίσων καλὴτὸν ἀποκόψων δηλ. ἀπὸ τὸ σῶμα τὸ ὅτις δὲ καταστῆ βλαβερὸς δι' ὅλον τὸν ὁργανισμόν. Ἐνα τέτοιον κίνδυνον διέρχεται καὶ ἡ ἀγαπημένη μας Πατρίδα ἀπὸ τὸν τόσον κερτῖνον μεμφερισμένον εβραῖο καὶ ὁμο εἰκαμε κέρα κέρα ἐμφανίζεται εἰς πολλὰς μορφὰς ὅστε νὰ μᾶς ἀπατᾷ ἔτσι ὅστε νὰ μὴ εἰμεθα εἰς θέσιν νὰ τὸν ἀντιληφθοῦμε καὶ τὸν πολεμήσομε ἀποτελεσματικῶς.

Ἐνα μεγάλο ὄμοσ ἐρώτημα φέσει εἰς τὰ χεῖλη μας: Ὁ ἄγνως αὐτὸς κατὰ τῆς εβραϊκῆς ἐκμεταλλώσεως ἢ ἀποσπῆται ὑπὸ ἐπιτυχίας; Ἐκμῖα ἀμφιβολία δὲν ἐκισιάζει τὴν σκέψιν μας δταν ἐμπρός μας προβάλλῃ ἡ μορφή τοῦ ἐστουρημένου Χριστοῦ μὲ βᾶσι τὸν αὐρακαῖον πολιτισμὸν ὅστις δὲν εἶναι δημιούργημα τοῦ καταχθονίου εβραϊσμοῦ ἀλλὰ τῆς Χριστιανισμοῦ;

Rundfunk - Abteilungs

ΕΓΚΡΙΝΕΤΑΙ

Προσπάθεια να προετοιμαστέ η κοινή γνώμη για τις επικείμενες εκποπίσεις των Εβραίων: Χαρακτηριστικό αντι-εβραϊκό σχόλιο δοσίλογου προπαγανδιστή από τον ραδιοφωνικό σταθμό Αθηνών - με την ευνόητη ἔγκριση της γερμανικῆς λογοκρισίας. Τα αντισημιτικά «επιχειρήματα» εἶναι πάντα τα ἴδια σ' ὅλες τις εποχές!

8.025 ἄντρες καὶ 4.732 γυναῖκες, δηλαδή ὅσοι θεωροῦνται «ικανοὶ πρὸς ἐργασίαν» καταχωροῦνται - σύμφωνα με τὰ ὄχι ἀπολύτως ακριβῆ ἀρχεῖα τοῦ Ἀουσβιτς - στα μνητῶα καὶ εἰσέρχονται στο στρατόπεδο 2. Στις 2 Σεπτεμβρίου 1944 ζουν ἀκόμα 1.738 ἄντρες καὶ 731 γυναῖκες 3. Αὐτὸς ὁ ἀριθμὸς θα ἐλαττωθεῖ δραστηκά, πολλοὶ θα πεθάνουν μετὰ τὴν ἐκκένωση τοῦ στρατοπέδου κατὰ τὴν ἐφιαλτικὴ ἀποχώρηση τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1945.

Ὅσον ἀφορὰ τὸ συνολικὸ ἀριθμὸ τῶν ἐπιζώντων στο τέλος τοῦ πολέμου, σχεδὸν ὅλες οἱ πηγές συμφωνοῦν, ὅτι ἐπιστρέφουν στὴν Ἑλλάδα 1.800 - 2.000 περίπου ἐκποπισθέντες. Στὸν ἀριθμὸ αὐτὸν συμπεριλαμβάνονται καὶ 150 περίπου Εβραῖοι τῆς Δωδεκανήσου - οἱ ὁποῖοι μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση ἐστάλησαν πρῶτα στὴν Ἰταλία, στὴν ἐπίσημη «χώρα προέλευσῆς» τους 5 καθὼς καὶ ἐκεῖνοι ἀπὸ τοὺς 522 «Ἰσπανοὺς» ἀπὸ τὸ Μπέργκεν - Μπέλξεν, οἱ ὁποῖοι, ἄμεσα ἢ με πλάγια μέσα, τουλάχιστον προσωρινὰ ξαναῆρθαν στὴν Ἑλλάδα. Ἀπὸ τοὺς 74 προνομιούχους Ἑλληνας υπηκόους, οἱ ὁποῖοι ἦταν στο ἴδιο στρατόπεδο, μερικοὶ πεθαῖνον ἀπὸ διάφορες ἀρρώστειες. Σύντομα μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση πεθαῖνει καὶ ὁ ἀρχιραββῖνος Κόρετς, ἀπὸ τύφο,

σύμφωνα με τὴν ἐπίσημη ἐκδοχή - κατὰ μίαν ἄλλη ἐκδοχή ὁμοῦς λυντσάρεται ἀπὸ ἐξαργιωμένους ὁμοθησκους τοῦ 6. Οἱ ὑπόλοιποι «προνομιούχοι» ξαναφθάνουν τὸν Σεπτέμβριο 1945 στὴ Μακεδονία, ὁρισμένοι ὁμοῦς ἀπὸ αὐτοὺς καταδικάζονται γιὰ συνεργασία με τὸν ἐχθρὸ σε ποινὲς φυλάκισης.

Ἀπὸ τοὺς 58.585 περίπου Ἑλληνας Εβραῖοὺς που ἐκποπίστηκαν στο Ἀουσβιτς, στὴν Τρεμπλίνκα καὶ στο Μπέργκεν - Μπέλξεν, ὡς τὸ τέλος τοῦ 1945 ἐπιστρέφουν στὴν παλαιὰ τοὺς πατρίδα 2.000 περίπου ἐπιζήσαντες, ἐνῶ τουλάχιστον 200 με ἰσπανικὰ πιστοποιητικά, που εἶχαν περάσει στὴν Παλαιστίνη, προτιμοῦν νὰ μείνουν ἐκεῖ ἢ νὰ μετοικήσουν σε τρίτες χώρες. Ἐτσι, μπορεῖ νὰ υπολογιστεῖ ἕνας (θεωρητικὸς) ἀριθμὸς, 56.385, θυμάτων που - σχεδὸν ἀποκλειστικὰ στα δύο προαναφερθέντα στρατόπεδα - δολοφονήθηκαν ἢ, ἐν μέρει, υπέκυψαν σε ἀργὸ θάνατο. Μαζὶ με ἐκείνους τοὺς 2.500 περίπου που πέθαναν στο ἐσωτερικὸ τῆς χώρας ἢ σκοτώθηκαν ἀπὸ αἰτίες «οφειλόμενες στὸν πόλεμο ἢ στὴν Κατοχή» προκύπτει ἕνας συνολικὸς ἀριθμὸς ὀλικῶν ἀπωλειῶν ἀπὸ 58.885 Εβραῖοὺς - ἕνας ἀριθμὸς που ἐπιδέχεται διορθώσεις, χωρὶς, φυσικὰ, ποτὲ νὰ ἐξακριβωθεῖ πλήρως. Δὲν μπορεῖ ὁμοῦς νὰ ἀμ-

Πίνακας 1:

Α.Α.	Πρόλευση	'Αφιξη A=Auschwitz BB=Bergen-Belsen	Βιαιώς εκτοπισθέντες Εκτιμήσεις-Υπολογισμοί		Χ.Φ.7
			Ελληνική* βιβλιογραφία 'Αουσβιτς	Μουσείο ^β	
1	Θεσσαλονίκη	A 20.3.43	2400	(2800)	2400
2	"	A 24.3.	2500	(2800)	2500
3	"	A 25.3.	2500	1901	2500
4	"	A 30.3.	2800	2501	2501
5	"	A 3.4.	2800	2800	3500 ^α
6	"	A 9.4.	2800	2500	2251 ^α
7	"	A 10.4.	2800/2700	(2750)	2750
8	"	A 13.4.	2800	(2800)	2800
9	"	A 17.4.	2800	(3000)	3000
10	"	A 18.4.	2800	2501	2501
11	"	A 22.4.	2800	2800	2800
12	"	A 26.4.	2800	2700	2700
13	"	A 28.4.	2800	3070	3070
14	"	A 4.5.	2600	2930	2930
15	"	A 7/8.5.	2600	(1000) ^α	2600
			2500		
16	"	A 16.5.	1700	(4500)	1700
17	"	A 8.6.	820	(880)	820
18	"	BB 13.8.	441	—	441
19	"	A 18.8.	1800	(1800)	1800 ^{στ}
20	Αθήνα (κ.α.)	A 11.4.44 BB 16.4.	5026 174	(1500) —	4645 155 ^α
21	Αθήνα (Κέρκυρα)	A 29./30.6.	2375	(2000)	2175
22	Αθήνα (Ρόδος)	A 16./17.8.	1790	(2500)	1846
		A	54.111	(54.533)	53.789
		BB	615	—	596
			54.726		54.385

α) Οι αριθμοί των 16 πρώτων αποστολών βασίζονται σε στοιχεία των ελληνικών σιδηροδρόμων, ενώ οι εκτιμήσεις για τις αποστολές 17 - 22 προέρχονται από τις εκάστοτε πιο αξιόπιστες δημοσιεύσεις.

β) Στοιχεία από τους καταλόγους της D.Czech, οι αριθμοί σε παρένθεση αποτελούν, σύμφωνα με τη συγγραφέα, εκτιμήσεις «κατά προσέγγιση».

γ) Οι υπολογισμοί αυτοί στηρίζονται σε όλο το φάσμα των προσιτών πηγών.

δ) Συμπεριλαμβανομένων των νεκρών της μεταφοράς.

ε) Προφανώς, από τους Εβραίους που είχαν ετοιμασθεί (και καταμετρηθεί) για την 5η αποστολή, τελικά δεν μπορούσαν να στοιβαχθούν όλοι στα διαθέσιμα βαγόνια - ούτε καν με τα κριτήρια της SD περί χωρητικότητας... Επομένως, μερικές εκατοντάδες λιθανώς πρέπει να προστεθούν στον αριθμό της 6ης αποστολής.

στ) Ο αριθμός αυτός μπορεί να θεωρηθεί σίγουρος, παρά τις σοβαρές αποκλίσεις, σε ορισμένα έργα, οι οποίες κυμαίνονται από 2.500 (Ματαράσσο, σ. 55) μέχρι 1.200 (C. Roth, σ. 55).

φισβητηθεί το γεγονός ότι σχεδόν 60.000 Ελληνοεβραίοι στερήθηκαν - σύμφωνα με τη μνημειώδη διατύπωση του Τσώρτσιλ - των «κανονικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων» τους, ανέκκλητα και με τον πιο βίαιο τρόπο.

Εξάλλου, πάνω από 12.000 Εβραίοι επέζησαν της

ναζιστικής λαίλαπας⁷, όμως, πολλοί από αυτούς σύντομα μετανάστευσαν στο Ισραήλ ή αλλού. Ο αριθμός σήμερα των μόνιμα εγκατεστημένων στην ισραηλιτική Κοινότητα είναι περίπου ο μισός - 8% περίπου της προπολεμικής τους δύναμης. Η Ελλάδα λοιπόν, παρά

Πίνακας 2: Φονευθέντες και επιζήσαντες Ελληνοεβραίοι, 1941-1945

52.185	Θάνατοι στο 'Αουσβιτς (γερμανική ζώνη Κατοχής)
≈ 4.200	Θάνατοι στην Τρεμπλίγκα (βουλγαρική ζώνη Κατοχής)
≈ 2.500	Εκτελέσεις εντός Ελλάδας και άλλοι θάνατοι εξαιτίας των ειδικών συνθηκών της Κατοχής
58.885	Συνολικός αριθμός, κατά εκτίμηση, των νεκρών
10.226	Επιζήσαντες στην Ελλάδα, σύμφωνα με καταγραφή (Δεκ. 1945)
≈ 300	Επιζήσαντες στην Ελλάδα, μη καταγεγραμμένοι (κατ' εκτίμηση)
≈ 200	Επιζήσαντες των στρατοπέδων συγκεντρώσεως, όσοι μετανάστευσαν, το 1945, κατευθείαν στην Παλαιστίνη και σε άλλες χώρες
≈ 2.000	Πρόσφυγες, για Μέση Ανατολή, στη διάρκεια της Κατοχής
≈ 12.726	Συνολικός αριθμός, κατά προσέγγιση, των επιζήσαντων
≈ 71.611	'Αθροισμα των ως άνω συνόλων -ως βάση για τον υπολογισμό του πιθανού αριθμού των Ελληνοεβραίων, στις αρχές του 1941

Εκτόπιση και εξόντωση των Ελληνοεβραίων (εκτός από βουλγαρική ζώνη Κατοχής)

Εισαχθέντες σε στρατιωτικό άνδρες/γυναίκες: Σύνολο	Αριθμός θανατωθέντες σε θάλαμο αερίων ^β	Α.Α.
417 / 192 : 609	1791	1
584 / 230 : 814	1686	2
459 / 236 : 695	1805	3
312 / 141 : 453	2048	4
334 / 258 : 592	2908	5
318 / 161 : 479	1772	6
537 / 246 : 783	1967	7
500 / 364 : 864	1936	8
467 / 262 : 729	2271	9
360 / 245 : 605	1896	10
255 / 413 : 668	2132	11
445 / 193 : 638	2062	12
180 / 361 : 541	2529	13
220 / 318 : 538	2392	14
568 / 68 + 247 : 883	1717	15
466 / 211 : 677	1023	16
220 / 88 : 308	512	17
441	—	18
271 / — : 271	1529	19
> 320 ^α / 113 : 433	4212	20
155	—	21
446 / 131 : 577	1598	21
> 346 / 254 : 600	1246	22
8.025 / 4.732 : 12.757	41.032	

τις εσπευσμένες θριαμβολογίες των επιτελών της SD, δεν «καθαρίστηκε» από τους Εβραίους, όμως η ποικιλομορφία και η μοναδικότητα της πάνω από 2.000 χρόνια παλαιάς εβραϊκής παροικίας της έγινε ανεπανόρθωτα καπνός και στάχτη στα κρεματόρια του 'Αουσβιτς και της Τρεμπλίγκα.

Α/Α	Όνοματεπώνυμο	Αριθμός Διαβιβασίου	Διεύθυνση	Ο Η Δ Ε Μ Υ Ε Ι Σ		Υπερκοστής	Κ Α Τ Α Σ Τ Α Σ Η		Ημερομηνία γεννήσεως	Ημερομηνία θανάτου	Παραπομπές	Σημειώσεις
				Εγγαμος	Επιζώντων		Εξέλιξη	Επιζώντων				
1)	Άρσφρ Ζάκ	412.441	Παρασκευαστικού 3	Εγγαμος	2	Επιζώντων	Εξέλιξη	Επιζώντων	1914	1945	Οκτ. 1945	Τ.Β. και Γεωμετρίοδος
2)	Άμρ Ζάβς	118.441	Ιουστινιανού 5	Εγγαμος	2	Επιζώντων	Εξέλιξη	Επιζώντων	1912	1945	Απρ. 1945	Τ.Β. και Γεωμετρίοδος
3)	Άττάς Ζαλάχ	109.961	Εγγαμος	2	Επιζώντων	Εξέλιξη	Επιζώντων	1911	1945	Απρ. 1945	Τ.Β. και Γεωμετρίοδος
4)	Άττάς Ζαρά	101.811	Εγγαμος	2	Επιζώντων	Εξέλιξη	Επιζώντων	1922	1945	Δεκεμ. 1945	Τ.Β. και Γεωμετρίοδος
5)	Άλλαλοφ Ζαμπετάι	115.890	Αθηνών 20	2	Επιζώντων	Εξέλιξη	Επιζώντων	1911	1945	Απρ. 1945	Τ.Β. και Γεωμετρίοδος
6)	Άλλαλοφ Ζαλέλα	39.966	Αθηνών 20	2	Επιζώντων	Εξέλιξη	Επιζώντων	1912	1945	Τ.Β. και Γεωμετρίοδος
7)	Άλλαλοφ Ζαβρίβα	111.149	Έρμιο 32	2	Επιζώντων	Εξέλιξη	Επιζώντων	1916	1945	Δεκεμ. 1945	Τ.Β. και Γεωμετρίοδος
8)	Άλλαλοφ Ζαθόλοφ	4-8319	2	Επιζώντων	Εξέλιξη	Επιζώντων	1925	1945	Τ.Β. και Γεωμετρίοδος
9)	Άττάς Ζαθόφ	43.153	Παρασκευαστικού 3	Εγγαμος	2	Επιζώντων	Εξέλιξη	Επιζώντων	1916	1945	Απρ. 1945	Τ.Β. και Γεωμετρίοδος
10)	Άττάς Ζάβς	115.918	Εγγαμος	2	Επιζώντων	Εξέλιξη	Επιζώντων	1906	1945	Τ.Β. και Γεωμετρίοδος
11)	Άγ. Κρίστος Ρισσάνης	40.725	Αθηνών 3	2	Επιζώντων	Εξέλιξη	Επιζώντων	1926	1945	Τ.Β. και Γεωμετρίοδος

347

Στοιχεία από μια κατάσταση 172 Ελληνοεβραίων που επέζησαν από τα στρατόπεδα συγκέντρωσης.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1. Για τις δεκαεξί πρώτες αποστολές υπάρχουν αποδεικτικά στοιχεία της Διεύθυνσης Ελληνικών Σιδηροδρόμων, όπου ο αριθμός τους ανέρχεται συνολικά σε 42.300 εκπομπθέντες (βλ. Ματαράσσο, σ. 55). Αυτός ο αριθμός θα πρέπει να είναι αρκετά ακριβής, πράγμα το οποίο δεν ισχύει πάντοτε με τους αριθμούς των μεμονωμένων αποστολών, επειδή συχνά την τελευταία στιγμή υπήρχαν αναβολές, οι οποίες κυρίως εξαρτώνταν από το μέγεθος των διαθέσιμων τρένων (και λιγότερο από το πάντα σε αφθονία διαθέσιμο ανθρώπινο «φορτίο»). Εδώ πρέπει να αναφερθεί ότι στην αποθήκη του σιδηροδρομικού σταθμού του Άουσβιτς βρέθηκαν συνολικά 30.783 αριθμημένα «δελτία ελέγχου» από αυτές τις αποστολές. (Czech, σ. 22). Από τους γνωστούς αριθμούς των δελτίων (και τα κενά) μπορεί να υπολογιστεί ένας πιθανός συνολικός αριθμός από 41.970 έως 42.870 εκπομπθέντες. Πρέπει να υπήρχαν τεχνικοί λόγοι (αν δεν επρόκειτο απλώς για λάθη), για να παραλείπονται σειρές αριθμών ή και να καταστρέφονταν χρησιμοποιήτοι. Με συμπληρωματικές αποστολές (που λόγω της ενδεχόμενης άμεσης καθολικής εξολόθρευσης των απαχθέντων δεν συμπεριλήφθησαν στην αρίθμηση) δεν μπορούν να εξηγηθούν τα κενά που έμειναν. Μια τέτοια εκδοχή διαφεύδεται όχι μόνο από τις πηγές και τον αριθμό των συλληφθέντων (και «διαθέσιμων») Εβραίων, αλλά και από το γεγονός ότι τα δελτία ελέγχου χρησιμοποιούνταν προφανώς και για τον υπολογισμό των εξόδων (Czech, σ. 23). Συνεπώς, όλα τα δελτία που εκδόθηκαν, πάθθηκαν πράγματι υπόψη από την ελληνική διεύθυνση σιδηροδρόμων. Τελικά, ο γράφων με την άθροιση των πιο πιθανών αριθμών για τις 16 πρώτες αποστολές υπολογίζει 42.503 εκπομπθέντες, οι οποίοι μαζί με τα σχετικά ακριβή στοιχεία για την 17η και 18η αποστολή δίδουν το προαναφερόμενο άθροισμα των 45.123.

2. Σύμφωνα με την έφορο του Άουσβιτς, D. Czech (σ. 25), αυτός ο συνολικός αριθμός των 12.757 «δεν δέχεται αμφιβολίες». Στη σχετική βιβλιογραφία (π.χ. Νεχαμά, σσ. 228 και 480 / Sevilias, σ. 99) / Μενασσέ, σσ. 18 κ.ε.) αναφέρονται όμως υψηλότεροι αριθμοί για μερικές αποστολές. Επίσης στην αποστολή από την Κόκκινα, η Czech αναφέρει ότι οι εισαγόμενες γυναίκες έλαβαν τους αριθμούς στρατοπέδου από Α8282 ως Α8412. Διαφεύδεται όμως από άλλη πηγή (Novitch, σσ. 102, 104), η οποία δημοσιεύει τις μαρτυρίες δύο πρώην κρατουμέ-

νων που είχαν τους αριθμούς Α8418 και Α8421. Επιπλέον, ο γράφων έχει στην κατοχή του κατάλογο με αποτελέσματα των ιατρικών εξετάσεων των πρώτων 172 επαναπατρισθέντων από τα ναζιστικά στρατόπεδα. Σ' αυτή τη λίστα περιλαμβάνονται δύο επιζώντες Εβραίοι από την Καστοριά, οι οποίοι εκπομπίστηκαν τον Απρίλιο 1944 στο Άουσβιτς και πήραν εκεί τους αριθμούς 182.002 και 182.065. Αυτό βρίζεται σε αντίθεση με τα διασωθέντα στοιχεία του Άουσβιτς, σύμφωνα με τα οποία οι άνδρες αυτής της υπέρογκης αποστολής που επέζησαν της πρώτης επιλογής και εισήχθησαν στο στρατόπεδο, έλαβαν τους αριθμούς 182.440 - 182.759. Σ' αυτούς τους 320 άντρες, που δεν στάλθηκαν αμέσως στο θάλαμο των αερίων, πρέπει συνεπώς να προστεθούν τουλάχιστον 63, αν όχι 438 και περισσότεροι. Παρόμοιες ανακριβείς επεσιήματα στους αριθμούς των γυναικών της τελευταίας αποστολής (Αύγουστος 1944). Βλ.: Fleischer, Griechenland, σ. 270.

Για να μην υπάρξει καμία παρεξήγηση, πρέπει εδώ να τονισθούν δύο σημεία: 1) Τα εξακριβωμένα κενά στα έγγραφα του Μουσείου του Άουσβιτς αφορούν χωρίς εξαίρεση τις τρεις τελευταίες αποστολές (από την Αθήνα). 2) Στο συνολικό αριθμό των θυμάτων (καθώς και των εκπομπθέντων) δεν αλλάζει τίποτα, απλώς και μόνο το χρονικό σημείο του βίαιου θανάτου ορισμένων εκατοντάδων ανθρώπων μετατοπίζεται μερικές εβδομάδες ή στην καλύτερη περίπτωση, μερικούς μήνες αργότερα.

3. Czech, σ. 334. Πιθανώς, σ' αυτή τη στατιστική οι Δωδεκανήσιοι δεν υπολογίζονται στους Έλληνες, αλλά στους Ιταλούς επειδή, κατά τον Νεχαμά (σ. 312), τον Ιανουάριο 1945 ζούσαν ακόμα 3.000 Έλληνες Εβραίοι που μεταφέρονται βιαίως από το Άουσβιτς εν όψει της προέλασης του Κόκκινου Στρατού.

4. Νεχαμά, σσ. 312 κ.ε. / Συνολικά ο Νεχαμά υπολογίζει (σ. 293) σε πάνω από 7.000 αυτούς που εξολοθρεύθηκαν σε επόμενες διαλογές και σε 3.000 αυτούς που πέθαναν από κακουχίες, αρρώστιες κ.λπ.

5. Νεχαμά, σσ. 347 και 349. Ο Reitlinger (σσ. 404 και 565) αναφέρει 146 Δωδεκανήσιους, στην πραγματικότητα επέζησαν τουλάχιστον 163 (Franco, σσ. 119 κ.ε., 165), όμως μερικοί δεν επέστρεψαν στην Ελλάδα, αλλά προτίμησαν να μεταναστεύσουν κατευθείαν στην Παλαιστίνη κ.λπ.

6. Ματαράσσο, σ. 50, επίσης συνέντευξη Ε. Νεχαμά.
7. Βλ. πίνακα 2.

ΚΡΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΕΠΙΚΡΙΤΙΚΗ

STEFAN ZWEIG

Άρθρον του Κωστή Παλαμά

Είμαι ολότελα ξένος από κάθε θεατρική συγκέντρωση κι από εκείνη ακόμα του Εθνικού μας θεάτρου, μόνο μου ευτύχημα τώρα τελευταία μου δόθηκε να ιδώ τον «Ιούδα» του Μελά χάρη στην παρακλητική επιμονή του φίλου μου Δαμβέργη για τούτο και ανήξερος σωπαίνω σε ό,τι δε μπορώ νάχω άμεση προσωπική αντίληψη για όποια σκηνική διδασκαλία, κρίνοντάς την ή κατακρίνοντας! Εξαιρέση της σιωπής κάνω για το έργο του Στέφανου Τσβάιγγ που τώρα τελευταία διδάχτηκε στο Εθνικό Θέατρο. Για το έργο αυτό είδα κάποια σημειώματα, στις λίγες εφημερίδες που βλέπω, κριτικών που λογαριάζονται, κάθε άλλο παρά συμπαθητικά. Θα εξακολουθούσα, λογικώτατα, να σωπαίνω' μα η κρίση του κ. Θεμ. Αθανασιάδη με φέρνει να παραβώ τον κανόνα. Ο κ. Αθανασιάδης λογοτέχνης και ποιητής εξαιρετος - και ο «Νέος Κόσμος» φύλλο αγαπητό. Ο κριτικός δεν με κάνει να μιλήσω για την κριτική του, αφού δεν το είδα και δεν το γνωρίζω το δράμα, μα για τον τρόπο το σφοδρότατα καταφρονετικό και σχεδόν υβριστικό του άρθρου του για το δραματογράφο. Το έργο του Στέφαν Τσβάιγγ, όσο άτυχο κι αν μπορέ να είναι, δε μπορεί να είναι γελοίο, καθώς χαρακτηρίζεται, κ' εξάμβλωμα. Όχι μόνο γιατί τ' ανέβασε το Εθνικό Θέατρο, που κάποια θα του υπολείπεται αξία για να διαλεχτή, μα γιατί ο Τσβάιγγ είναι στα χρόνια μας αριστοτέχνης, είν' ένας συγγραφέας από τους ονομαστούς και τους έξοχους κ' έργο βγαλμένο από τα χέρια του μπορεί νάχη ή να φαίνεται πως έχει αδυναμίες και ατυχήματα που δεν απολείπουνε στα έργα της φαντασίας και κορυφαίων ποιητών που δεν έχουν όσα παράγουν όμοια αναστήματα, καθώς και το κοινόν που θα τα θεωρήση αποτελείται από αντιλήψεις και από συναισθήματα ανόμοια, διαφορετικά όταν δεν είναι ρυθμισμένο από επιβλητική μακροχρόνια κριτική. Οι καλλιτέχνες μάλιστα οι έξοχοι, όπως και όπου φανούν, κάτι θα σώζουν από τον αέρα που τους έσπρωξε.

Ο Τσβάιγγ, Εβραίος ή Αθηναίος, στον κόσμο του πνεύματος, παρ' όλη τους την ξεχωριστή φυσιολογία, δεν έχουν νόημα ξεχωριστό για να διακριθούν για να μαγέψουν. Του Τσβάιγγ η παραγωγή, από τα 1910 που πρωτογνωρίστηκε, στην ποίηση, στη μυθιστορία, στο θέατρο και περισσότερο και κυριώτερα στην κριτική, φαίνεται πως είναι υποδειγματική. Ένας ονομαστός Γερμανός κριτικός, ο Αλφρέδος Κερρ, εξόριστος και κείνος στο Παρίσι, έγραφε: «Το έργο μου δεν είναι κριτική για τούτο ή για κείνο' το έργο μου είναι ποίηση' ο γνήσιος κριτικός μένει πάντα ποιητής, είναι δημιουργός». Η κριτική του Τσβάιγγ λαμπυρίζει από ποιητική ομορφάδα. Το πρώτο του έργο στο 1910 που ευτύχησα να το γνωρίσω από τότε, είναι ο Βερράρεν, ολόκληρο βιβλίο ταιριαστό για το μεγαλοφάνταστο ποιητή. Το νεώτερο βιβλίο του Τσβάιγγ είναι ο Δοστογιέφσκις. Όταν το διάβασα, βάλθηκα να θυμηθώ όσους έως τότε είχα γνωρίσει κριτικούς και μελετητές του ασύγκριτου Ρώσσου μήπως τυχόν μου γινόταν από την παραβολή μια ευφρόσυνη περιέργη εντύπωση, όσο κι αν ήτανε τα διαβάσματά μου, συγκρινόμενα προς την παγκόσμια φήμη του Δοστογιέφσκι, ελάχιστα. Από το σωρό των κριτικογράφων που ξεχωρίσανε στη φαντασία μου, σταθήκανε στη μνήμη μου υπέροχοι ο Βογκέ στο αποκαλυπτικό βιβλίο του για το «Ρωσικό Μυθιστόρημα», ο Σουαρές στο σύγγραμά του «Τρεις άνθρωποι», ο Μερσεκόβσκις στη δίψυχη εργασία του «Τολστός και Δοστογιέφσκις», ο Ανδρέας Ζιντ στη συγγραφή του για τον ίδιο Δοστογιέφσκι, ο Ηλίας Φωρ στους «Οικοδόμους» του, και λίγες γραμμές του Νίτσε στο «Ίδε ο άνθρωπος», νομίζω, βεβαιώνοντας πως ο Δοστογιέφσκις του είχε αποκαλύψει την ψυχολογία, αφήνω τα πλατύτατα κεφάλαια πολλών ιστοριογράφων της ρωσικής λογοτεχνίας. Αλλά μ' όλα αυτά, τα δέκα κεφάλαια της κριτικής του Στέφαν Τσβάιγγ μου ξύπνησαν το νου με την αρχιτεκτονική τους ευρυθμία που τα ξε-

χώριζεν απ' όλες μου και τις πιο εξαιρετικές εκείνες αναγνώσεις μου. Και γύρισε η ανάμνησή μου στην προειπωμένη σκέψη του Αλφρέδου Κερρ «ο γνήσιος κριτικός μένει πάντα ποιητής, δημιουργός». Και μου την επαλήθεψαν τα λόγια του Romain Rolland στο διεξοδικό του πρόλογο σ' ένα τόμο διηγημάτων του Τσβάιγγ. Λέει ανάμεσα σε πολλά: «Ο Στέφαν Τσβάιγγ είχε γεννημένος καλλιτέχνης. Η δημιουργική του ενέργεια είχε ανεξάρτητη κι από τον πόλεμο κι από την ειρήνη κι απ' όλα τα δηλωμένα γεγονότα του εξωτερικού κόσμου. Υπάρχει για να δημιουργήσει. Ποιητής με το γκαϊτικό νόημα. Η τέχνη του είναι η ματιά που βυθίζεται στην καρδιά της ζωής. Υπόσταση της τέχνης του είναι η ζωή. Δεν εξαρτάται αυτός από τίποτε και τίποτε δεν του είναι ξένο. Ποιητής είναι πια περίφημος από την εφηβική του νεότητα, δοκιμιογράφος, κριτικός, δραματογράφος, μυθιστοριογράφος, άγγισε όλες τις χορδές, σαν ένας maitre. Το κυριώτερο χαρακτηριστικό του στην τέχνη βρίσκεται στην προσήλωσή του στη σύνθεση, όχι μονάχα ενός δοκιμίου κι ενός διηγήματος, μα κι ενός κύκλου κριτικών, κ' ενός συγκροτήματος διηγημάτων. Κάθε του βιβλίο είναι αρμονία μελετημένη και πραγματοποιημένη με τέχνη ακριβή και λεπτεπίλεπτη. Τίποτε το συνηθισμένο μέσα στους καιρούς μιας φυσικής ή θεληματικής ασυναρτησίας, προ-

χειρολόγων και τραβηγμένων εντυπώσεων. Το υψηλό και λεπτό τούτο νόημα που δεν το παρατηρεί αρκετά το αυτί του καιρού ζώντας μέσα στο θόρυβο, αυτό με προσηλώνει στο έργο του Τσβάιγγ, και το φέρνω στο φως». Και προβαίνοντας ο Ρολλάν σταματά στις μεθοδικές εργασίες και μελέτες του Τσβάιγγ με τους κλασσικούς δημιουργικούς διδασκάλους που του είναι ο Βαλζάκ, ο Δίκενς, ο Δοστογιέφσκις (Τρεις διδάσκαλοι) ο Χέρδελιν, ο Κλάιτς, ο Νίτσε (Μαχητής με το δαίμονα). Και προχωρεί ο Ρολλάν στην ανάλυσή του που συνεχίζεται σε όλη τη μεθοδική εργασία του ποιητή και όλα τα είδη του λόγου που παίρνουν νέα όψη και νέο κάλλος από τ' άγγιγμά του που για μένα είναι αρκετό για να υπονοήσει και στους αγαπητούς μου φίλους ακόμη πως τ' όνομα Στέφαν Τσβάιγγ χρειάζεται και σε μιαν αντιπαθητική ακόμα μνεία κάπως περισσότερο σεβασμό.

Κωστής Παλαμάς

*[Το παραπάνω άρθρο δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα **Νέος Κόσμος**, στις 10 Νοεμβρίου 1934. Εκτός από τις κρίσεις του εθνικού ποιητή για τον Στέφαν Τσβάιγγ, περιέχει απόψεις και γι' άλλα πνευματικά αναστήματα της διεθνούς λογοτεχνίας - Από το αρχείο Μωύση Κ. Κωνσταντίνου].*

Γράμματα στην Ιουδήθ

Της κας Γ. ΚΟΠΕΛΙΑ - ΚΕΡΑ

Μ' εγκατέλειψες στην Αιωνιότητα
της Ιερής Βίβλου
σ' έπαξα στους Βυζαντινούς
τιπούκειτους της αρχαίας
μνήμης και τού Ασυνειδήτου.

Κι' εις - τερα
Δια - Σταυρωθήκαμε
στο τραίνο της ζωής

και του Θανάτου.
Ναι υπήρξαμε...
και θα υπάρχουμε ανά τους αιώνες.

Εσύ στην καρδιά της Ιουδαίας
τήν Ιεροσαλήμ,
τοκοφόρος τού όρους Σινά,
κι εγώ στην Ελλάδα τού Ομήρου,
τού Πλάτωνα, τού Αριστοτέλη...

Από το βιβλίο **Adagio** (Αθήνα: Βιβλιοφιλία, 1999)

Η εβραϊκή παροικία των Θεσσαλικών Θηβών

Του ΘΕΟΔ. ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ

Προτού ομιλήσω περί της εβραϊκής παροικίας των Θεσσαλικών Χριστιανικών Θηβών, θεωρώ απαραίτητον να είπω ολίγα τινά ιστορικά και γεωγραφικά περί των Θεσσαλικών Θηβών. Αι Θεσσαλικάι Θήβαι εν αντιθέσει προς τας Θήβας Βοιωτίας είναι γνωσταί εις ολίγους, ευρίσκονται δε μεταξύ του σημερινού Βόλου και Αλμυρού απέχουσαι 22 χιλμ. από του Βόλου και 16 χιλμ. από τον Αλμυρόν επί της οροσειράς της λεγομένης νυν Καραμπάς (τουρ. μαύρο κεφάλι) όπου ευρίσκονται τα ερείπια μεγαλοπρεπών τειχών και αρχαίων ιδρυμάτων και όπου διενήργησε δοκιμαστικάς ανασκαφάς ο κ. Απ. Αρβανιτόπουλος το 1907 - 08. Αι Θεσσαλικάι Θήβαι ήταν μία από τας μεγαλειέτας πόλεις της Φθίας ή Αχαΐας διά τούτο εν τη αρχαιότητι αύται ωνομάζοντο Φθιώτιδες Θήβαι ή Αχαΐκαί. Επί Ομήρου ελέγοντο και Φυλάκη ως αναφέρει ο Δικαίαρχος, Βασιλεύς της οποίας ήτο ο Πρωτεσίλαος όστις πρώτος εκ των Ελλήνων εφρονεύθη εν Τροία. Ήτο πόλις πλουσία και εμπορική ως αναφέρει ο Πλίνιος (IV, 29), τω δε 217 π.Χ. εκκυριεύθη υπό του Φιλίππου Ε' Βασιλέως της Μακεδονίας την δε πολιορκίαν και άλωσίν της περιγράφει ο Πολύβιος (V. 99 - 100). Επί της Ρωμαιοκρατίας η πόλις μετεφέρθη από την αρχαίαν τοποθεσίαν της εις την παραλίαν του Παγασητικού κόλπου 5 χιλμ. βορειώτερον εις το μέρος όπου ευρίσκετο η αρχαία Πύρασος ονομασθείσα Καινούργιο κάστρο κατά τους χρόνους της Τουρκοκρατίας επί των ερειπίων δε των Θεσσαλικών χριστιανικών Θηβών τω 1907 εκτίσθη ο συνοικισμός Νέας Αγχιάλου εξ Ελλήνων προσφύγων της εν Ανατολική Ρωμυλία Παλαιάς Αγχιάλου. Αι Θεσσαλικάι χριστιανικάι Θήβαι υφίσταντο μέχρι του 641 μ.Χ. όποτε κατεστράφησαν υπό του σλαυικού φύλου των Βελεγιζιτών ή Βελζιτών.

Εδώ εις την Νέαν Αγχιάλον και εις το μέρος το ονομαζόμενον «Στουπ», έξωθεν του περιβόλου του αρχαίου τείχους των Θεσ. Θηβών ευρέθησαν πέντε Εβραϊκάι επιγραφαί εκ των οποίων δύο ευρέθησαν το 1930 και ευρίσκονται εις το μουσείον Αλμυρού μεταφερθείσαι εκ

Νέας Αγχιάλου, δύο ευρέθησαν το 1936 και η τρίτη το 1941 ευρέθησαν δε υπό του ίδιου προσώπου του Αγχιαλίτου ή Χρυσού Γώζου (Μαλτζή) ο οποίος παρέδωκεν αυτάς εις το μουσείον Ν. Αγχιάλου.

1) Εκ των επιγραφών τούτων περί μεν των δύο των ευρισκομένων εν τω μουσείω Αλμυρού αναφέρει ο κ. Νικ. Γιαννόπουλος εν τω συγγράμματι του, «Συμβολαί εις την ιστορίαν των Ιουδαϊκών παροικιών εν τη Ανατ. Ηπειρωτική Ελλάδα». Ν. Γιαννοπούλου 1930. Ανατύπωσις εκ του Ζ' τόμου της επετηρίδος της Εταιρείας των Βυζ. σπουδών σελίς 258 όπου λέγει τα εξής: «Φθιώτιδες Θήβαι», τηρούντες το σύστημα του ν' ασχοληθόμεν πρώτον με τας αρχαιότητας από των πρώτων χριστ. χρόνων υπαρχούσας Ιουδαϊκάς παροικίας αναφερόμεν την υπάρχουσαν εν τοις εν ταις Φθιώτισι Θήβαις (Θεσσαλικάις) όπου ακριβώς κείται η Νέα Αγχιάλος γνωριζομένην εξ επιτύμβιων Ιουδαϊκών επιγραφών ελληνικοίς γράμμασιν. Ούτως ευρέθησαν εν τοις ερειπίοις δύο επιτύμβια επιγραφαί και μία πλινθοειδής εν είδει σφραγίδος ορθογωνίου εκ λευκού μαρμάρου αποκείμεναι αι δύο πρώται εν τω μουσείω Αλμυρού, η δε τρίτη εν τω μουσείω Νέας Αγχιάλου· εκ των τριών αι δύο επιτύμβια γνωρίζονται διά του επ' αυτών συμβόλου της επταφώτου λυχνίας».

2) Περί των δύο άλλων Ιουδαϊκών επιγραφών των ευρισκομένων εν τω μουσείω Νέας Αγχιάλου αναφέρει ο κ. Γ. Σωτηρίου εν τοις Πρακτικοίς της Αρχαιολογικής Εταιρείας έτους 1936, έκδ. 1937 σελ. 65 - 66, ο οποίος γράφει τα επόμενα:

«Περισυλλεγείσαι επιγραφαί υπό του φύλακος των αρχαιοτήτων Νέας Αγχιάλου. Περισυνελέγησαν εφέτος δύο αξιολογώταται Ιουδαϊκάι επιγραφαί ανευρεθείσαι εις την θέσιν «Στουπ» κειμένην εις το Αν. άκρον της κωμοπόλεως Νέας Αγχιάλου έξωθεν των τειχών των χριστιανικών Θεσ. Θηβών. Η ανεύρεσις Ιουδαϊκών επιγραφών το πρώτον (;) αποκαλυπτομένων είναι κατά τούτο σπουδαία, ότι δύναται να χρησιμεύση ως μαρτύριον υπάρεως εις τας χριστιανικάς Θήβας Θεσσαλίας παροικίας Ελληνιστών Ιουδαίων περί της οποίας πρώ-

την φοράν μανθάνομεν. Η πρώτη επιγραφή έχει εις το μέσον την επτάφωτον λυχνίαν και εκατέρωθεν κλάδους φοίνικος και περιστεράς δεν είναι δε βέβαιον αν αι συμβολικαί αύται παραστάσεις εις παλαιοχριστιανικάς επιγραφάς έσχον επίδρασιν και εις τας επιτυμβίους επιγραφάς των Εβραίων, ή αν φοίνικες και περιστεραί ήσαν επίσης ιουδαϊκά σύμβολα συμβολίζοντα την ενότητα του ιουδαϊκού λαού παρά την διασποράν ως φέρεται τοιαύτη ερμηνεία εν Ταλμούδ ένθα ο ιουδαϊκός λαός παρομοιάζεται προς περιστεράν».

3) Η τρίτη Ιουδαϊκή επιγραφή ευρισκομένη εν τω μουσειώ Νέας Αγκιάλου ευρέθη εις το μέρος «Στουπ» έξωθεν των τειχών των Χριστ. Θεσσαλικών Θηβών υπό του κ. Χρυσού Γώγου (Μπαλζή) τω 1941 εις το αμπέλι του κ. Αντωνίου Διαμαντέκα όπου ευρέθησαν και άλλοι τάφοι εβραϊκοί και όπου υποτίθεται ότι ήτο εβραϊκόν νεκροταφείον και την οποίαν είδε και ανέγνωσε ο συγγραφεύς της παρούσης πραγματείας.

Εκ των πέντε ιουδαϊκών επιτυμβίων επιγραφών των ευρισκομένων εις τα μουσεία Νέας Αγκιάλου και Αλυμρού γίνεται γνωστόν ότι κατά το χρονικόν διάστημα 53 μ.Χ. - 641 μ.Χ. εις τας χριστιανικάς Θήβας Θεσσαλίας έξωθεν των τειχών αυτής υπήρχε Εβραϊκή παροικία εξ ελληνιστών εβραίων (ομιλούντων και γραφόντων την ελληνικήν γλώσσαν). Ούτοι είχαν συναγωγήν και νεκροταφείον έξωθεν των τειχών εις την τοποθεσίαν «Στουπ». Περί της παροικίας τούτης δεν αναφέρει τίποτε ο επισκεφθείς κατά τον 12ο αιώνα (1165 - 1170) τα μέρη ταύτα Βενιαμίν Τουδέλας διότι η πόλις (Θεσσαλικαί Θήβαι) τότε δεν υπήρχε και οι Εβραίοι είχαν μετοικήσει εις τον Αλυμρόν ο οποίος τότε ήκμαζε και είχε μεγάλην εβραϊκήν παροικίαν περί της οποίας αναφέρει εις το ταξιδιωτικόν του.

Σύμβολα των επιγραφών

Και εις τας πέντε επιγραφάς υπάρχει το σύμβολον της επταφώτου λυχνίας εκ της οποίας διακρίνονται αι επιγραφαί ότι είναι εβραϊκαί.

Η επτάφωτος λυχνία εις 3 επιγραφάς ευρίσκειται εις την αρχήν, εις 1 επιγραφήν ευρίσκειται εις την αρχήν της Β' όψεως και εις μίαν επιγραφήν ευρίσκειται εις το τέλος. Δεν ήμπορώ να εξηγήσω τον λόγον της διατάξεως. Εις μίαν επιγραφήν εκτός της επταφώτου λυχνίας φέρει εκατέρωθεν αυτής δύο κλώνους φοινίκων και δύο περιστεράς, τα οποία είναι επίσης σύμβολα εβραϊκά: οι κλώνοι φοινίκων απαντώνται εις τον ναόν του Σολομώντος και επί των σίκλων ήτο σημείον νίκης. Αι δε περιστεραί σύμβολον της ειρήνης και συζυγικής αγάπης.

Εκ των λέξεων μνήμα και μνημείον φαίνεται ότι αι ε-

πιγραφαί αναφέρονται εις μνημεία οικογενειακά η δε πέμπτη επιγραφή αφορά τάφον ενός ανθρώπου σημαίνοντος.

Γλώσσα ελληνική

Και αι πέντε ιουδαϊκαί επιγραφαί είναι γραμμένα εις την ελληνικήν γλώσσαν και εκ του οποίου συμπεραίνεται ότι οι εβραίοι των Θεσσαλικών Θηβών ήσαν ελληνισταί ωμίλουν και έγραφον την ελληνικήν. Εκ δε των ονομάτων των επιγραφών φαίνεται ότι άλλοι μεν έφερον ελληνικά ονόματα άλλοι δε εβραϊκά. Και ελληνικά μεν είναι: Ευσέβιος, Αλέξανδρος, Θεοδώρα, Αστερία, Περιστερία, Εβραϊκά δε: Ιούδας Σαούλ, Άννα, Σίμων. Η σύζυγος ονομάζεται Γαμετή (επιγρ. 3) και γυνή (επιγρ. 1). Άξια προσοχής είναι τα ονόματα Αστερία και Περιστερία.

Συναγωγή

Εκ της τετάρτης επιγραφής όπου αναφέρεται η λέξις Αρχισυναγωγίσης εξάγεται ότι η εβραϊκή παροικία των Θεσσαλικών Θηβών είχε και Συναγωγήν.

Χρονολογία των επιγραφών

Ως εκ της γλώσσης και του είδους των γραμμάτων φαίνεται ότι αύται είναι του 4, 5 και 6ου αιώνος. Άξία δε προσοχής είναι η γραφή της 5ης επιγραφής η οποία εγράφη εις ιδιόρρυθμον τύπον τετραγώνων γραμμάτων (επίδρασις αραμαϊκή).

Εκ των πέντε εβραϊκών επιγραφών φαίνεται καθαρά ότι κατά τον Μεσαίωνα 325 - 641 υπήρχε εν Θεσσαλικαίς Θήβαις παρά την παραλίαν του Παγασητικού (όπου άλλοτε υπήρχε η Πύρανος) παροικία Εβραϊκή ήτις είχαν και συναγωγήν άγνωστον όμως εάν έξω οι εβραίοι εντός των τειχών της πόλεως ή εκτός αυτών. Επίσης είχαν νεκροταφείον εις το μέρος «ΣΤΟΥΠ» και ακριβώς μέσα εις το αμπέλι του κ. Αντωνίου Διαμαντένια, όστις μοι είπε ότι εκεί υπήρχον πολλοί τάφοι μεταξύ των οποίων διεκρίνετο εις τάφος ο τάφος κτιστός ίσως του Σίμωνος. Εκ του κειμένου των επιγραφών δεν φαίνεται με τι απησχολούντο οι Ιουδαίοι. Και η παροικία φαίνεται ότι δεν ήτο μεγάλη. Πολλαί επιγραφαί εγράφησαν επί έξυσμένων πρώην επιτυμβίων πλακών εξ ου φαίνεται ότι ήσαν πτωχοί οι παραγγείλαντες τας επιτυμβίους επιγραφάς, εκτός της πέμπτης επιτυμβίου πλακός.

- [Η παραπάνω μελέτη δημοσιεύτηκε στην **Εβραϊκή Εστία**, που εξέδιδε ο Ραφαήλ Δ. Κωνσταντίνης, αρ. φύλλον 111, 28.3.1952. Ανήκει στο αρχείο Μωϊσή Κ. Κωνσταντίνη. Η αναφερόμενη στο κείμενο μελέτη του Ν. Γιαννόπουλου έχει δημοσιευθεί στο περιοδικό μας στα τεύχη 105, Μαρτίου - Απριλίου 1989 και 106, Μαΐου - Ιουνίου 1989].

«Αναζήτηση προσώπου»

- Έκθεση στο Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος

Ο Χώρος Σύγχρονης Τέχνης του Εβραϊκού Μουσείου Ελλάδος δημιουργήθηκε ως διέξοδος στις ανησυχίες του για την πολύπλευρη κάλυψη του θέματός του, αλλά και σε ανταπόκριση στην επιθυμία του κοινού, πέρα από την ιστορική πορεία και παράδοση των Ελλήνων Εβραίων, να γνωρίσει και άλλες πλευρές της ανθρώπινης έκφρασης που τους αφορούν, όπως η μουσική, η λογοτεχνία και οι καλές τέχνες.

Τοποθετήθηκε στο τέλος της περιήγησης στον εκθεσιακό χώρο, ώστε μέσα από την εμπειρία της τέχνης να διηθείται η συνολική εντύπωση της επίσκεψης και να συμπληρώνεται η εικόνα του παρελθόντος και παρόντος, που αποκομίζει ο επισκέπτης από την μόνιμη και τις περιοδικές εκθέσεις του Μουσείου.

Στο χώρο αυτό, που μέχρι τώρα λειτούργησε σύμφωνα με ιδιαίτερη οπτική γωνία και θεματική επιλογή, έχουν ήδη παρουσιαστεί τρεις ατομικές εκθέσεις Ελληνοεβραίων καλλιτεχνών, οι δύο με θέμα σχετικό με την ιστορική μνήμη του Ολοκαυτώματος.

Η παρούσα έκθεση που διαρκεί από 25 Ιουνίου - 30

Νοεμβρίου 2001 εγκαινιάζει μια νέα εποχή για το Χώρο Σύγχρονης Τέχνης του Εβραϊκού Μουσείου: τέσσερις καλλιτέχνες εμπνέονται από τον ιστορικό αλλά και τον φυσικό του χώρο και δημιουργούν ερμηνεύοντας ο καθένας με τον δικό του ιδιαίτερο τρόπο, χωρίς παρέμβαση ή προσπάθεια ενοποίησης, την εμπνευση αυτή.

Η ομαδική έκθεση που προκύπτει, σηματοδοτεί μια διεύρυνση της θεματολογίας του Μουσείου, ένα άνοιγμα σε νέους καλλιτέχνες πέρα από τα όρια της Κοινότητας. Με στόχο να διατηρεί πάντα ζωντανό το ενδιαφέρον του κοινού προτείνοντας νέα οπτική στα θέματα της ιστορίας, παράδοσης, πίστης, ταυτότητας, μνήμης και συνύπαρξης, προχωράει μαζί με τους καλλιτέχνες Α. Αλκαλάη, Μ. Ζαμπούρα, Δ. Σεβαστάκη και Η. Χαρίση και τον κριτικό τέχνης Ν. Ξυδάκη, σε αυτή την καινούργια «Αναζήτηση Προσώπου».

Ζανέτ Μπαττίου

Επιμελήτρια

Εβραϊκού Μουσείου Ελλάδος

Μεταξύ ανθρώπινου και επέκεινα: Η ανακούφιση του ενδιάμεσου χώρου της τέχνης

Σκέψεις για την έκθεση τεσσάρων ζωγράφων στο Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος

Του κ. ΝΙΚΟΥ Γ. ΞΥΔΑΚΗ

Τι είναι ένα μουσείο σαν κι αυτό που φιλοξενεί την παρούσα έκθεση; Μια κιβωτός μνήμης, που μας γειώνει στις ρίζες, μας συνδέει με τη μακρά διάρκεια, φωτίζει το παρόν ένας πολύολβος αγωγός προς τα έσχατα. Κι είναι επίσης ένας θεσμός που αναδύεται από τη νεωτερικότητα, τέκνο του Διαφωτισμού, που βλέπει την ιστορική ροή μέσα από αντικείμενα φορητά και σημασιές: οι σημασιές αυτές (ιδεολογήματα και ερμηνεύματα) έχουν ημερομηνία λήξεως, αλλάζουν και ξαναλλάζουν, τουλάχιστον μες στους δύο τελευταίους αιώνες που γνωρίζουμε τα μουσεία σαν τέτοια: ωστόσο η συναισθηματική, η ψυχική ανάγκη για σύνδεση του παρελθόντος με το παρόν παραμένει ισχυρότατη, και το μουσείο, σε καιρούς προϊούσας εξατομίκευσης και τήξης της παλιάς κοινότητας, αναλαμβάνει να ενώσει, όσο μπορεί, να ενοποιήσει, να συνδέσει, να δώσει νήματα.

Ειδικά το Εβραϊκό Μουσείο της Ελλάδος μπορεί να θεωρηθεί μοντέλο για την ανασυγκρότηση μιας διασπορικής ταυτότητας, μιας ομάδας ανθρώπων κοινής αγωγής και πίστωσης, που εγκαταβιώνουν σε τούτη την άκρη της Μεσογείου εδώ και εικοσιτρείς πολυκύμαντους αιώνες. Ποια ταυτότητα ανασυνθέτει αδρά το μουσείο στα μάτια μου; Την ταυτότητα ενός αρχαιότατου ανθρώπου που είναι εν τω Εβραίο και Έλληνας, του ανθρώπου με την τουλάχιστον διπλή καταγωγή και τη μεταλασσόμενη ισχυρή πίστη, ο οποίος θεμελιώνει ό,τι ονομάζουμε σήμερα Ευρώπη και δυτικό πολιτισμό. Εδώ διασταυρώνονται γόνιμα η Ανατολή με τη Δύση, η μυστική ζωή με τον ορθό λόγο, ο παγανισμός των πολλών με το Εν, το εμπόριο με τα γράμματα, οι ανελέητοι εμφύλιοι με την ειρηνική συμβίωση, οι φυλετικές διώξεις με τον καρποφόρο συγκρητισμό. Εδώ ζυμώνονται

αργά, βαθιά, επίπονα, οι ταυτότητες των ανθρώπων, τα πρόσωπά τους.

Σε αυτό τον τόσο πλούσιο σε αναφορές και διαθλάσεις μουσειακό χώρο, πλάι στους μνημονικούς οδοδείκτες μιας φυλής και ενός τρόπου ζωής, ενός τρόπου να στέκεσαι στον χώρο, τέσσερις σύγχρονοι καλλιτέχνες στήνουν τους οδοδείκτες της εποχής μας. Στη σκιά των μακρινών προγόνων, προσθέτουν τους δικούς τους φάρους, μικρούς μα ολοζώντανους, για να φωτίσουν το θολό τοπίο του παρόντος. Οι τρόποι είναι διαφορετικοί, και οι διαδρομές διαφορετικές. Και οι τέσσερις όμως έχουν κάτι κοινό: ξεκινούν από την ίδια αφετηρία, τον χώρο που τους περιβάλλει, και καταλήγουν στο ίδιο τέρας, σε έναν πνευματικό επαναπροσδιορισμό του χώρου και του προσώπου τους.

Η Άρτεμης Αλκαλάη αναζητεί πάλι, σήμερα, την μυστική ζωή του προσεχόμενου· καλύτερα: την εσωτερική ζωή. Υφαίνει μικρά σάλια προσευχής, Ταλέθ, τυπικά εβραϊκά ως προς τη σύλληψη και τυπικά ελληνικά ως προς την εκτέλεση: βαμβάκι, λινό και μαλλί, λευκό (φυσικά λευκό, όχι λευκασμένο), με ιερό μπλε ουρανού και θάλασσας εδώ κι εκεί, μια ιδέα καφέ της γης και μια ταινία κόκκινο του αίματος, χειροποίητα, με αρχιγυμνάσια των κατόχων, με μοτίβα αρχαϊκά ελληνικά, με μοτίβα λαϊκά, καραβάκια που πλέουν στο αρχιπέλαγος.

Το Ταλέθ που μεταποιεί η Αλκαλάη είναι ταπεινό, μα και τόσο εσωτερικό, τόσο intimate, που υψώνεται σε σύμβολο με οικουμενική δύναμη. Η προσευχή, η προσωπική συνομιλία με το θείο, αναπέμπεται σαν λεπτό θυμίαμα μέσα από τα έργα των χειρών, ένα αφιέρωμα στον καθημερινό άνθρωπο μέσα από μια τέχνη γυμνή, που βαδίζει σιωπηλά στο κατώφλι ενός διαρκούς ψιθύρου μεταξύ ανθρώπων και πολιτισμών.

Η ζωγραφική της **Μαριένας Ζαμπούρα** εκ πρώτης όψης είναι χυμώδης, εξωστρεφής, ομιλητική. Οι ανθρώπινες φιγούρες, καταγόμενες αμυδρά από τις μεγάλες θρησκευτικές παραδόσεις, συμψύρονται σε ένα πανηγύρι χρωμάτων, φωνών και ζωγραφικών τρόπων, σαν να ανακατεύονται βίαια ο Κοκόσκα και ο Kitaj. Είναι μια ζωγραφική ανεξίθρησκη, συγκρητιστική, ορημική, που κορφολογεί από παντού απομεινάρια της. Εδώ όπως αυτή η, ας πούμε ανεξέλεγκτη, ζωγραφική πειθαρχεί σε ένα σχήμα: η Ζαμπούρα στήνει ένα μεγάλο πανώ, ένα μνημειακό παραπέτασμα, είδος προσκνηματικού λαβάρου, ζωγραφισμένο με ζήλο πάνω σε βαρύτιμο χαρτί και ύφασμα, με μια αχνή φιγούρα τεράστια, σαν άγγελος ή εσταυρωμένος, με ένα μικρό ανθρώπακι ένθετο, με γραφές να κρέμονται. Και μπροστά στο μνημείο αυτό, σ' ένα χαλάκι, αφήνει άδεια, μόνα τους, δύο ταπεινά πασούμια. Η ζωγραφική ορίζει τον χώρο της δέησης, τον ενδιάμεσο χώρο μεταξύ του θείου και του ανθρώπινου, διαθηρησκευτικό, διαφυλετικό, διαπολιτισμικό. Όμως ο άνθρωπος λείπει, σωματικά. Βρίσκεται εκεί μόνο με την αύρα του, με ό,τι υποτίθεται άφησε πίσω του, με την ψυχή του. Η τέχνη μπορεί να διαμεσολαβήσει μεταξύ του ανθρώπου και του Θεού, αλλά αυτό το πεδίο μένει μόνο ως δυνατότητα, απουσιάζει η βεβαιότητα. Τα άδεια πασούμια μπορούν να υποδεχτούν τον κάθε θεατή, αλλά καταρχάς είναι άδεια.

Ο Δημήτρης Σεβαστάκης, καθαρός ζωγράφος, δεν ασχολείται με τη δράση ή την πρόθεση δράσης, ακόμη και στην πιο εσωτερική εκδοχή της, την προσευχή. Πλέει πλησίον

προς τα σύμβολα, προς τις θεοφαντορικές εικόνες που υποδηλώνουν χώρους αναστοχασμού, πεδία πίστης. Το θέμα είναι το δέντρο, προσφιλέθιμο θέμα της ζωγραφικής του. Εδώ, το δέντρο κατάγεται από τη γνώση, όχι από τη ζωγραφισμένη φύση, κατάγεται από τον παράδεισο του μονοθεϊσμού, τον απολεσθέντα παράδεισο του ρομαντισμού. Είναι το δέντρο της γνώσης και της πτώσης. Ένα βαρύ, ασήκωτο εικονοσύμβολο. Ο Σεβαστάκης καταφέρνει να σηκώσει αυτό το συμβολικό βάρος εμπιστευόμενος τη μετουσιωτική δύναμη της μοντέρνας ζωγραφικής: το κάνει χρώμα, αναλυμένο όγκο, χυμώδη φόρμα, που θυμίζει, νοηματώνει, αλλά δεν κλειδώνει. Το δέντρο και ο περιέχων κήπος παραμένουν ανοιχτά σε αναγνώσεις, παρά τους φράχτες και τους τοίχους, παρά το γκράφιτι με το οδοντωτό αστέρι που θαμπώνει τη διαδρομή. Είναι μια διάχυτη ζωγραφική βρίσκει ρίζα στο ιστορημένο περιβάλλον που τη φιλοξενεί, κι ύστερα χύνεται στο χρώμα, απλώνεται προς μια αφήγηση αμιγώς ζωγραφική, που θέλει να βλέπεται, όχι να ακούγεται.

Ο Ηλίας Χαρίσης βλέπει τον άνθρωπο. Η ζωγραφική του όλη αφηγείται μια διαρκή προσπάθεια να φτάσει ένας άνθρωπος να οβήσει την υπαρκτική του δίψα. Βλέπει τον διψασμένο υπό διάφορες γωνίες, πάντα με ένταση, να προσπαθεί να φτάσει το νερό, το «άριστον μεν ύδωρ» κατά τον Πίνδαρο, την αρχή των πάντων κατά τον Θαλή τον Μιλήσιο, το ζων ύδωρ της Καινής Διαθήκης που εξαγνίζει και βαπτίζει. Ο Χαρίσης βλέπει και προτυπώνει, τον άνθρωπο να αγωνιά να κοινωνήσει το απλούστατο, αθάνατο, αμίλητο νερό. Αφηγείται ζωγραφικά τον στίχο του Οδυσσέα Ελύτη: «Αλλά λίγο το νερό, για να 'χεις Θεό και να κατέχεις τι σημαίνει ο λόγος του». Ο ζωγραφικός άνθρωπος του Χαρίση πασχίζει να μετάσχει του λόγου, αλλά σα να εμποδίζεται, σαν μα μαιώνεται, σαν διαρκώς να επίκειται η κοινωνία και να μην τελείται ολοκληρωμένα. Όμως η ίδια η αποτύπωση της πράξης, της κίνησης *Προς*, φέρει ενδιάθετα την ελπίδα, πείνα για ζωή, την δίψα για εύρεση του Άλλου.

Στη ζωγραφική του Χαρίση απολαμβάνουμε μεμιάς το θαυμαστά ευχερές του σχέδιο, ένα σχέδιο πλαστικότητα, ζωγραφικό, που σπαθίζει και λιώνει και παιδεύεται για να βρει την εσώτερη ουσία των μορφών. Δεν σχεδιάζει προαποφασισμένα σχήματα, παραδεδεγμένες αξίες, σχεδιάζει τον αγώνα του να βρει την ουσία, να βρει την ανθρώπινη μορφή. Σε αυτή την πορεία του αφουγκραζόμεστε απότοχους της εξπρεσιονιστικής περιπέτειας, την νύσσουσα γραμμή του Μπέικον, τη μοντέρνα ζωγραφική που πολιορκεί την ανθρώπινη μορφή χωρίς να την κατακτά και να την περιορίζει.

Εν κατακλείδι. Βλέπουμε τέσσερις καλλιτέχνες, με διαφορετικές ιδιοσυγκρασίες, διαφορετικούς τρόπους, άλλα βλέμματα, διακριτές προσωπικότητες, που όμως ορμώνται από κοινού, από τον χώρο που τους φιλοξενεί και την αύρα του, και καταλήγουν σε έργα που καλλιεργούν την εγγύτητα, την οικειότητα, τη διερώτηση, την ψηλάφηση του προσώπου. Η έσω ζωή, η μυστική σκέψη, τα άρρητα αισθήματα, η ζωογόνος θέρμη της κοινότητας, η μοναξιά ενώπιον του θείου, η νοσταλγία του κήπου της προπρωτικής ηλικίας, τα αγγίγματα, ο ανακουφιστικός ενδιάμεσος χώρος μεταξύ ανθρώπινου και επέκεινα, που δύνανται να προσφέρει η τέχνη - ιδού τα κοινά πεδία όπου συναντιούνται εντυχιωμένα, διανύοντας διαφορετικούς δρόμους.

Διαγωνισμός Διηγήματος με θέμα:

“Μνήμη Ελλήνων Εβραίων Μαρτύρων Ολοκαυτώματος”

Μέχρι σήμερα έχουν δημοσιευθεί στο περιοδικό μας τα βραβευμένα διηγήματα των:

- Γεωργίου Μπριντάκη, Α΄ Βραβείο
- Τζένης Σιαμαλέκα, Β΄ Βραβείο
- Ηλία Τουμασάτου, Γ΄ Βραβείο
- Δέσποινας Φράγκου-Γκαΐδατζή, Έπαινος
- Σόλωνα Σολομών, Έπαινος
- Βασιλικής Σαμαρά, Έπαινος

«Καλούσεψε!...»

Του κ. ΧΡΗΣΤΟΥ ΣΚΑΝΔΑΛΗ

Κι εκείνο το πρωινό ο Σωτήρης ο σαλεπτζής κίνησε από τη γειτονιά του, πέρα από το Τζαμί Καλούτσιανης, να κάνει την ίδια γύρα.
- Σαλέεεπ!... Ζεστό, καυτό σαλέεεπ!..

Τούτο το διαλάλημα για το καλό του πράμα ήταν κι η καλημέρα του σαν έβγαινε στις γειτονιές των Γιαννίνων να πουλήσει το σαλέπι.

Δεν χασομέρησε στο Τζαμί Καλούτσιανης¹, εκεί που κάμποσες φορές άδειαζε το τσουνάλι. Έδωσε τρία τέσσερα κύπελα καυτό σαλέπι και βιάστηκε να κατηφορίσει προς την 'Αι - Μαρίνα*.

Πέρασε τη Σιαράβα* και τα ταμπάκια κι ούτε γύρισε να κοιτάξει κατά τα χασαπαριά. Θα 'λεγε κανείς πως καλά έκανε γιορτή μέρα! Του Ευαγγελισμού ξημέρωσε. Μόνο τούτο; Ήτανε κι ο καιρός. Ένα ψιλόχιονο, που σου το 'φερνε ο χιονιάς από το Ντρίσκο και το Μιτσικέλι, σου το 'χωνε στα ρουθούνια και το 'κανε κρούσταλλο στα ματοσίνορα. Μάρτης, γδάρτης στ' αλήθεια, όπως τότε μολογά ο λαός με τις παροιμίες του και το μύθο για τη γριά που πάγωσε με τ' αρνοκάτσιά της!

Όσο για την εθνική γιορτή της 25ης Μαρτίου την ίδια μέρα, ούτε λόγος να γινόταν. Κατοχή! Τα κατοχικά στρατεύματα πάνω από το κεφάλι του Έλληνα - γίνηκε πάλι ραγιάς ο δύστηνος!..

Λοιπόν, ο σαλεπτζής ο Σωτήρης τράβηξε ίσια στα Εβραΐϊκα. Μόλις πάτησε στη Μεγάλη Ρούγα*, στο δρό-

μο που απ' εδώ κι απ' εκεί - και παρακάτω στη Μικρή Ρούγα* και παραμέσα στο Κάστρο - κατοικούσαν οι Εβραίοι των Γιαννίνων. Εδώ και το Συναγώι τους και το Σχολείο τους! Σ' αυτούς τους δρόμους και τις συνοικίες των Γιαννίνων, λέγεται πως ήταν ριζωμένοι από παλιά, ίσως από κτίσεως της πόλεως Ιωάννινα.

Πέφτει πάνω του λαχανιασμένος ένας χασάπης. Γνωστός; Άγνωστος; Ούτε που το πρόσεξε.

- Φεύγα, ορέ σαλεπτζή! Μαζεύουν τους Εβραίους! Πού πας καταπάνω στο στόμα του λύκου! Άντε και να σε περάσουν οι Γερμανοί για Εβραίο, να σου πω εγώ τότε, παλικαρά!

Κι έφυγε πνίγοντας τη φωνή του στη λαχτάρα και την παγωμάρα.

- Σαλέεεπ! έκανε τούτος και χώθηκε στη στενόμακρη Μεγάλη Ρούγα, στα Εβραΐϊκα.

Δυο τρία βήματα και μένει ακίνητος. Ένα μπουλούκι ανθρώπων πετάγεται από το σοκάκι στο δρόμο της Ρούγας. Άντρες, γυναίκες, παιδιά, ένα κοπάδι όλοι τους. Κλαψουρίζουν, μουρμουρίζουν λόγια από το «Γράμμα του Μωϋσή»². Πρέπει να 'ναι όλοι αυτοί τρεις τέσσερις οικογένειες. Ξωπίσω τους με τα όπλα καταπάνω μια ομάδα Γερμανών στρατιωτών. Παραδίπλα δυο χωροφύλακες, τσιράκια, σπιούννοι, όπως θέλει τους παίρνει πατριώτης άνθρωπος.

- Σαλέεεπ! Εδώ το ζεστό..., πήγε να πει ο σαλεπτζής.

Τον αγριοκοίταξαν οι Γερμανοί, μα ξεμάκρυναν βιάζοντας τους Εβραίους. Προφτάσανε όμως, οι χωροφύλακες.

- Ό,τι πρέπει ένα ζεστό σαλέπι!..

Όχι από ένα, μα από δυο ήπιανε.

- Τα κερνάω εγώ, κάνει ο σαλεπτζής, να μη τους θυμώσει.

- Αυτό δα έλειπε να σε πληρώσουμε κιόλας, λέει ο ένας ρίχνοντας το κύπελο μονοκοπανιά.

- Και δεν είναι και πολύ ζεστό. Το σαλέπι πίνεται καυτό. Παραπονιέται τάχα ο άλλος χωροφύλακας.

- Ε, παλιόκαιρος, παιδιά. Χιόνι! τι να σου κάνει το τσουκάλι. Και το 'χω και κάρβουνα από κάτω...

Κι ενώ φεύγουν να φτάσουν τους Γερμανούς που ξαμώνανε τους Εβραίους:

- Έλα κάτω στο Μώλο, στο Μαβίλη. Εκεί θα πουλήσεις πολλά τσουκάλια σαλέπι, είτε ο ένας.

- Κι άλλους τους μαζεύουν στο Ιτζ-Καλέ στο Κάστρο, είτε ο άλλος.

Ο σαλεπ'τζής δεν είπε τίποτε, μόνο έσφιξε με τις παλάμες του το ζεστό τσουκάλι που το 'χε κρεμασμένο από τους ώμους μπροστά του. Τάχυνε το βήμα του να διαβεί τη Μεγάλη Ρούγα. Ψυχή στο δρόμο και στα γύρω σοκάκια. Φαίνεται αυτοί θα ήταν οι τελευταίοι που μαζεύονταν. Οι ψηλές εξώπορτες, άλλες μισάνοιχτες κι άλλες ορθάνοιχτες. Να, αυτός εκεί είναι ο οβορός του Γιακώβ, του Γιάκου που τότε λέγανε στη λαλιά των Εβραιογιαννιωτών. Φίλος του γκαρδιακός, απ' όταν κατέβηκε από το χωριό του στα Γιάννενα για μεροκάματο. Κοντοστάθηκε κι αγνάντεψε μέσα. Κατάντικρυ φαινόταν το μαρμάρινο πηγαδοστόμι με τη μερακλήδικη ανέμη, το ροδάκι πάνω του, που ανεβοκατεβάζει τον κουβά. Α, να δίπλα και η αποθήκη που απόθετε τα παζαρόξυλα, τα καυσόξυλα που έφερε από το χωριό η αδελφή του η Λάμπρω και τα πουλούσε «στον Οβραίο το Γιάκου», όπως τον έλεγε.

Κάτω στο Μώλο, εκεί σιμά στ' άγαλμα του Μαβίλη στην ακρολιμνιά, σ' έκοβε η νίλα που λένε. Σωρός οι Εβραίοι, σαν το κνηνημένο, το φοβισμένο από το λύκο κοπάδι. Το ψιλόχινο δεν έλεγε να σταματήσει. Όλοι όρθιοι. Κάπου κανένα λιανοπαίδι ή ανήμπορος γέροντας ακομπούσε στο μπογαλάκι της οικογένειας. Η διαταγή ήταν αυστηρή. Όλες οι οικογένειες στο Μώλο κι η κάθε μία με λίγα πράγματα!

- Σαλέεεπ... και στάθηκε μπροστά τους ο Σωτήρης.

Ήταν όλη η Μεγάλη Ρούγα εκεί. Γνώριζε τους περισσότερους. Να ο Νισημάκης (Νισήμ), ο Ματαθιούλ'ς (Ματαθίας), ο Σέμος (Σαμουήλ), ο Χαϊμάκς (Χαϊμ), ο Μουσιόν (Μουϊσής), ο Αβραμάκς (Αβραάμ), ο Τσάκους (Ισαάκ), ο Νταβούλιας (Δαβίδ), ο Γιάκους (Γιακώβ) ο γκαρδιακός του φίλος. Όλοι με τις οικογένειές τους. Κάπου χίλιες ψυχές. Κι άλλοι τόσοι πρέπει νά 'τανε μαντρωμένοι στο Ιτζ - Καλέ.

- Σωτήρη μου!..

- Γιάκου!..

Μπροστά στα μάτια των Γερμανών απλώσανε τα χέρια και σφίξανε ο ένας τους ώμους τ' αλλουνού. Δεν τον έδιωξε ο εχθρός.

«'Αστον, μπορεί να σκέφτηκαν οι φρουροί, να τους πουλήσει για τελευταία φορά σαλέπι». Από την άλλη,

δεν τον έδιωξαν, τάχα να δείξουν ανθρωπιά.

Άδειασε όλο το τσουκάλι κύπελο το κύπελο. Το 'δωσε πιότερο στα παιδιά. Ο Γιάκους δεν μπορεί να κρατηθεί!

- Καλούσεψε3, Σωτήρη μου, κάνει με τη χαρακτηριστική εβραιογιαννιώτικη λαλιά.

- Τι καλό γυρεύεις από μένα να σου κάνω, Γιάκου μου!..

- Γιουρίν (βάσανα), Σωτήρη, μας καρτερούν. Ένας θεγός ξέρει τι θε να γένει με τ' εμάς. Παντέχω να ζήσουν τα παιδιά μας, δόξα να 'χει ο Γιαραμπής.

Και σκύβοντας τάχα να ζεστάνει το πρόσωπό του στο τσουκάλι:

- Στην αποθήκη κάτω από τα καυσόξυλα που μου έφερε η Λάμπρω η αδερφή σου από το χωριό. Σήκωσε τη βαριά πλάκα στο στράκωμα... Τα παρακάτω τα καταλαβαίνεις. Αν σωθεί κάνα παιδί μου σε βρίσκει. Κι αν αλλιώς όρισε ο Θεγός, χαλάλι σου, ό,τι μένει στα χέρια σου. Εσένανε, Σωτήρη μου, αφήνω δικό μας εδώ...

Ο Σωτήρης κατάλαβε περί τίνος πρόκειται και φωνάζει δυνατά για να μη ιδεαστούν οι χωροφύλακες.

- Άντε, καλό δρόμο να 'χετε, Γιάκου μου.

- Είναι και το σιόνι (το χιόνι) μαρτιάτικα, κυρ Σωτήρη. Θα μας παιδέψει πολύ...

Ήταν ο γιος του Γιάκου τούτος. Ο Ηλίας, ο Λιάχους που τότε φωνάζανε. Ένα δεκαεφτάχρονο παλικάρι όλο ζωντάνια κι εξυπνάδα. Ο πατέρας του το αναμερά με το χέρι να κάνει πίσω και να σωπάσει.

- Άντε τώρα, σαλεπτζή. Σ' αφήσαμε να πουλήσεις σαλέπι, όχι και να κάνεις διαφώτιση στους Εβραίους. Ή θαρρείς δεν ξέρω το γιό σου το Γιώργο το μαραγκό. Φτάσανε στ' αυτιά μου άσχημα νέα για το γιο σου. ΕΑΜίτης το πουλάκι μου, έτσι; Έχω ράμματα και γι' αυτουνού τη γούνα. Χωροφύλακας ήταν τούτος κι έκανε το Σωτήρη να τρέμει. Έδειξε τάχα θυμωμένος και συνέχισε:

- Μη μου πεις ότι λυπάσαι τους Εβραίους. Μασόνος είσαι, ρε; Οι Εβραίοι σταυρώσανε το Χριστό. Άντε, κατάλαβα. Γίνεται τ' άλλο με σένα. Καλοπιάνεις τους Εβραίους να σου πούνε που θάψανε τις λίρες. Και να θυμάσαι πως σ' έχω στο χέρι... Σήμερα οι Γερμανοί μαζεύουν τους Εβραίους, αύριο θα 'ρθει η σειρά των κομμουνιστών να πεις στο γιο σου...

Ο Σωτήρης απομακρύνεται μουρμουρίζοντας:

- Μεροκάματο βγάζω, κυρ Χωροφύλακα. Κι ο γιος μου αγωνίζεται με το σκεπάρι και την πλάνη να θρέψει την οικογένειά του. Δε συμβαίνει τίποτε απ' αυτά που βάνεις με το νου σου.

Έφτασαν τα καμιόνια κι αραδιάστηκαν κατά τη μεριά που ήταν «το σπίτι των γυναικών»⁴. Άρχισε το φόρτωμα! Ο καθένας μ' ανθρωπιά δεν μπορούσε ν' αντέξει αυτή τη σκηνή. Τι να πεις μετά για το Σωτήρη το σαλεπτζή, που όλον τον κόσμο τον είχε το ίδιο! Ξεμάκρυνε και πριν στρίψει από το Μώλο για τη Μικρή Ρούγα, έκανε καρδιά και ξανακοίταξε πίσω. Από τον τρόπο που τους στοιβάζανε πάνω στα καμιόνια φαινόταν πως δεν θα γύριζε κανένας ζωντανός!..

Είχε όλο τον καιρό να σκεφτεί.

«Και του 'πα του Γιάκου από μέρες. Ακούγεται πως θα μαζέψουν κι εσάς από τα Γιάννενα. Θα σας πάνε στη

Θεσσαλονίκη. Το μετά ένας Θεός το ξέρει. Και τον 'λεγα - κουβέντα από το γιο μου που ανακατεύεται με τ' αντάρτικα - θα σας πάνε στη Γερμανία. Τόνε παρακάλαγα: «Έβγα, μωρέ, στ' αντάρτικα στο βουνό. Στείλε τουλάχιστον τα παιδιά, ώσπου να δούμε τι θα γίνει». Εκείνος το βιολί του. «Απ' όταν γεννήθηκα, δε βγήκα από τα Γιάννενα. Δε φεύγω και τώρα από το σπίτι μου. Ό,τι γίνεται για όλους μας».

Πού βρήκε το θάγγος! Περνώντας τη Μεγάλη Ρούγα σταμάτησε στον Γιάκου. Παίρνει το κλειδί από το μέσα μέρος της εξώπορτας, την κλειδώνει και το βάζει στην τσέπη του.

Το βράδυ της ίδιας μέρας μαθεύτηκε από κάτι Περάτες5 ότι τρεις τέσσερις Εβραίοι πηδήξαν από τα καμιόνια και πέσανε στη Νερομάνα, στο μεγάλο δηλαδή χαντάκι που αδειάζει την ξεχειλισμένη λίμνη προς τη Λαφίστα. Πνιγήκανε, σωθήκανε; Δε μαθεύτηκε εκείνες τις μέρες.

Την τριάλλη, ξημερώνοντας Δευτέρα, ο Σωτήρης ο σαλεπτζής ετοίμασε όπως κάθε μέρα το τσουνάλι να βγει στη γύρα.

- Σωτήρη, καρτέρα, μη φύγεις...

Ήταν η αδερφή του η Λάμπρω στην εξώπορτα με το γαϊδουράκι φορτωμένο παζαρόξυλα.

- Λάμπρω, εσύ, κάνει και βγαίνει έξω.

Βλέπει κι άλλονε τυλιγμένον με το σαμαρότσιολο ως το μούτρο. Πήγε να ρωτήσει. Η Λάμπρω τον προφταίνει.

- Έφερα και το Θανάση. Είναι άρρωστο το παιδί, Σωτήρη. Μέρες τώρα το πονάει η κοιλιά. Πρέπει να το δει γιατρός.

Και τα 'λεγε δυνατά, έτσι που να άκουγε γείτονας ή περαστικός.

Ο Σωτήρης την αποπαίρνει.

- Πού το πήγαινες τέτοια παγωμένη μέρα!..

- Άντε, να μπει μέσα το παιδί, λέει η Λάμπρω.

Μπροστά το παιδί, πίσω ο Σωτήρης και παραπίσω η Λάμπρω μπαίνουν στο σπίτι. Το παιδί ακόμη και το παλιότσιολο στο κεφάλι.

- Θανάση, βγάλτο αυτό από το κεφάλι, κάνει ο Σωτήρης. Πετάγεται μπροστά του η Λάμπρω.

- Φορτούνα μ' και χαλασιά μ', Σωτήρη. Τι να 'κανα. Με βρήκε στο δρόμο ο Λιάχους του Γιάκου του Εβραίου. Ερχόταν για το χωριό στο σπίτι μου. Με γνώρισε. Το πήρα πάλι μέσα. Τι το κοιτάς το παιδί. Δεν είναι ο Θανάσης μου. Κουβεντιάσαμεν με το Λιάχου και το βρήκαμε να τον φέρω εδώ τάχα πως είναι ο Θανάσης μου.

- Αφού δε γινόταν αλλιώς, Λάμπρω...

- Φαίνεται πουντιασμένο το παιδί, λέει η γυναίκα του Σωτήρη μπαίνοντας στην κουβέντα.

Ο Λιάχους τρέμει και δεν έχει ακόμα δύναμη να μιλήσει. Ρωτάει ανήσυχος ο Σωτήρης.

- Στο φόρο... ο σκοπός...

- Α, τον προλαβαίνει η Λάμπρω. Δε βλέπεις πως οϊντίζει με το Θανάση μου ο Λιάχους! Ούτε χωριανός δεν τα ξεχωρίζει τα δυο τους. Άντε, κάντε κάτι για το παιδί, είναι πουντιασμένο, δεν το βλέπετε; Εγώ πάω να δώσω τα παζαρόξυλα κι όταν γυρίσω βλέπουμε τι θα κάνουμε.

- Γυναίκα, γρήγορα, λέει ο Σωτήρης.

- Κυρ Σωτήρη... Κάτι πάει να πει ο Λιάχους.

- Δεν χρειάζεται να μου πεις τίποτε. Κατάλαβα, είσαι απ' αυτούς που πηδήξαν από το καμιόνι στο Πέραμα. Κι εσύ, γυναίκα, το νου σου μη σου φύγει άλλη κουβέντα. Τούτος είναι ο ανιψιός μας από το χωριό.

Βγήκε ο σαλεπτζής στη γύρα, όπως κάθε μέρα, για να μη δώσει ιδέα στους γειτόνους και η γυναίκα του περιποιήθηκε τον «ανιψιό». Άλλαγμα και ντύσιμο με στεγνά ρούχα, εντριβές, ζεστά, συναπόκολλες κι όλα τα γνωστά για το κρουολόγημα.

Για να μην τα πολυλογούμε, να πως είχε γίνει με το Λιάχου.

Τη στιγμή που τα γερμανικά καμιόνια διάβαιναν πάνω από τη μεγάλη γεφυρωμένη Νερομάνα στο Πέραμα, αυτός κι άλλοι τρεις πηδήξαν στο νερό. Μάλιστα, με το Λιάχου έγινε τούτο. Μόλις είδε τους άλλους να πηδάνε, ανασηκώθηκε κι αυτός. Τότε ο πατέρας του αντί να τον κρατήσει, τον έσπρωξε να το κάνει γρήγορα. Αυτός με τη γυναίκα του και τις δύο του κόρες τον κοιτάζανε με βουρκωμένα μάτια, ώσπου να χαθεί από τα μάτια τους και προπάντων από του εχθρού.

Η πρασινίλα στο νερό και τα γερμένα πάνω στο χαντάκι καλάμια τον έκρυψαν κι αυτόν και τους άλλους. Γλίτωσαν από τα πυρά των Γερμανών, αλλά στη συνέχεια και από τα παγωμένα νερά.

Ο Λιάχους έμεινε βρεγμένος στα καλάμια της ακρολιμνιάς ώσπου νύχτωσε. Εύκολο να γυρίσει στα Γιάννενα, αλλά και πιο εύκολο να τον πιάσουν οι Γερμανοί. Η καλύτερη λύση ήταν να βγει στο βουνό σε μια από τις αντιστασιακές οργανώσεις. Δεν ήξερε όμως, ούτε τον ασφαλή δρόμο, αλλά ούτε και τον τρόπο είχε να φτάσει ως εκεί. Ο Σωτήρης κλωθογύριζε στο νου του. Πώς όμως θα τον βοηθούσε; Από αυτόν του ήρθε στο μυαλό η αδερφή του η Λάμπρω. Η καλοκάγαθη εκείνη χωριάτισσα που τους έφερε τα καυσόξυλα στο σπίτι στα Γιάννενα. Του μπήκε η σκέψη πως στο χωριό θα κρυβόταν και προπάντων πως απ' εκεί θα μπορούσε εύκολα να περάσει στο βουνό στ' αντάρτικα. Ήταν και το κρουολόγημα που τον τρώμαζε. Πήρε τέλος την απόφαση. Από τον αχυρώνα στον κάμπο των Γιαννίνων όπου είχε βρει ξεστή φωλιά και κρυψώνα για μια μέρα και μια νύχτα κίνησε για το χωριό της Λάμπρω. Στο δρόμο την απάντησε με το φορτιάρικο κατά το γλυκοχάραμα.

Ας ξαναπάμε στο σπίτι του Σωτήρη στα Γιάννενα.

Η Λάμπρω γύρισε στο χωριό το δειλινό της ίδιας μέρας. Τα κανόνισαν όμως με τον αδερφό της να ξανάρθει πάλι στα Γιάννενα σε τρεις τέσσερις μέρες. Μόνο που θα 'φερε και το δεκαεφτάχρονο γιο της το Θανάση - συνομήλικο του Λιάχου.

Ο άρρωστος Λιάχους χρειάστηκε βεντούζες, αλλά και φάρμακα. Τούτο το δεύτερο το ανέλαβε ο γιος του Σωτήρη ο Γιώργος που είχε γνωριμίες με γιατρό και φαρμακοποιό της Οργάνωσης.

Λοιπόν, όπως τα κουβεντιάσαν, ήρθε η Λάμπρω με το Θανάση στα Γιάννενα. Την ίδια μέρα έφυγε αργά για το χωριό, ώστε να φτάσει εκεί τ' απόβραδο. Μαζί της πήρε το Λιάχου, αφήνοντας το Θανάση στον αδερφό της. Αυτός ήταν και ο λόγος που έπρεπε να ξεπεζέψουν με το νύχτωμα στη στάνη έξω από το χωριό.

Τα πράγματα εδώ ήρθαν βολικά. Ο Λιάχους έμεινε

λίγες μέρες κρυμμένος, ώσπου να έρθει ο Γιώργος να τον βγάλει στο βουνό στ' αντάρτικα, μια και είχε διασυνδέσεις με την Οργάνωση.

Για την ώρα φαίνονταν να πηγαίνουν καλά τα πράγματα για το Σωτήρη το σαλεπ'τζή. Μάλιστα, βρήκε την ευκαιρία και κάποια μεσάνυχτα ξέθαψε από την αποθήκη εκείνο... που του είπε ο Γιάκους. Ένα σιδεροκουτάκι ήταν με εκατό χρυσές λίρες. Τις μέτριασε, τις έκρυψε. «Δε θα χαλάσω ούτε μία. Και αν δεν γυρίσει ο Γιάκους, είναι του παιδιού του το χρυσό». Αυτό σκέφτηκε από την πρώτη στιγμή που έπιασε το κουτί με τις λίρες στα χέρια του.

Δεν πέρασαν όμως δύο μήνες και τα πράγματα ήρθαν όλα ανάποδα.

Εκείνος ο χωροφύλακας κάτω στο Μώλο δεν είχε ξεχάσει: «Έχω ράμματα για τη γούνα του γιου σου», είχε πει στο Σωτήρη.

Πιάνει τώρα το σαλεπ'τζή:

- Εσύ είχες αλισβερίσι και παρτίδες με τους Εβραίους. Το 'δειξες και την ημέρα που τους φρότωναν. Ένας απ' αυτούς που το 'σкаσαν στο Πέραμα ήταν και το παιδί του Γιάκου του έμπορα... Δώσε μου τις λίρες των Εβραίων να πληρώσω τους Γερμανούς κι όλα θα γίνουν μέλι γάλα.

- Το μόνο αλισβερίσι που είχαμε ήταν να του πουλώω ένα κύπελο σαλέπι κάθε μέρα και η αδερφή μου η Λάμπρω τα καυσόξυλα... Πήγε να δικαιολογηθεί ο Σωτήρης.

- Σου δίνω τρεις μέρες διορία, κάνει εκείνος και φεύγει.

Αστροπελέκι του 'πεσε στο κεφάλι του καημένου του σαλεπ'τζή. Και τις τρεις αυτές μέρες δεν τότε κόλλησε ύπνος. Καμιά φορά καταριόταν την ώρα που μπλέχτηκε σ' αυτά τα πράγματα, μα πάλι το μετάνιωνε και μάλωνε τον εαυτό του: «Ντροπή σου, Σωτήρη. Πήγε περίπατο η ανθρωπιά σου;» Κι εκείνο το «καλούσεψε» του Γιάκου τον έκοβε μες στην ψυχή, όσο τ' αναθυμόταν. Εξάλλου τι τα 'θαλε και τα σκεφτόταν τώρα αυτά! Ο Λιάχους είχε γλιτώσει! Μόνο ο ίδιος, η οικογένειά του, το σόι κινδύνευε. Η διαταγή των Γερμανών ήταν ξεκάθαρη. Όποιος έκρυβε ή διευκόλυνε Εβραίους να φύγει, τιμωρούνταν με θάνατο! Α, δεν είπαμε και τ' άλλο. Τους Εβραίους των Γιαννίνων κι απ' όλη την Ελλάδα τους μάντρωσαν στη Θεσσαλονίκη κι από εκεί τους έστειλαν στη Γερμανία, με τρένα, σαν σφάγια! Ο Σωτήρης έκανε όπως του είπε ο γιος του. Βρήκε την τρίτη μέρα το χωροφύλακα.

- Όπως τις βρήκα στον Εβραίο του Γιάκου!.. Πάρτες. Εκατό χρυσές Αγγλίας είναι. Εγώ ούτε είχα, ούτε έχασα τίποτε. Πάρτες, είπα, να πληρώσεις τους Γερμανούς. Δεν ξέρω για το παιδί του Γιάκου. Σου τ' ορκίζομαι δεν έχω ανάμειξη καμιά σ' αυτά τα πράγματα. Αυτό που άκουσες κι εσύ ξέρω. Μ' αυτούς που ξεφύγανε στο Πέραμα ήταν και το παιδί του προματευτή Εβραίου... Τίποτε άλλο. Ρωμιός, Έλληνας είσαι, κάνε ό,τι καλό μπορείς για την πατρίδα.

- Ξέρεις, λέει εκείνος. Κινδυνεύω πάσα ώρα και στιγμή. Είμαι πατριώτης κι όχι όπως με περνάτε μερι-

κοί...

- Ποιος είπε τέτοιο πράμα, το ξέρω πως είσαι πατριώτης! Τον αντίκοψε ο Σωτήρης.

Εκείνος έχωσε τη σακούλα με τις λίρες στη μέση τσέπη της χλαίνης του.

- Είναι λίγες για να πιάσω τους Γερμανούς... Θα βρεις κι άλλες εσύ.

- Η ψυχή μ' απομένει. Πάρτην να σχολάσω.

- Θα βρεις κι άλλες, είπα. Οι Εβραίοι εδώ είχαν χρυσό όλοι... Και μη λησμονάς πως σ' έχω ακόμα στο χέρι. Κι έφυγε.

Ο Σωτήρης ο σαλεπ'τζής σωριάστηκε κάτω λιπόθυμος. Τον συνεφέρανε και τον μαζέψανε κάτι περαστικοί.

Τούτο, να πέσει καταδρομής, το 'παθε γιατί - άνθρωπος ήταν - του 'ρθε ξαφνικό από τη σκληράδα του χωροφύλακα.

Ποτέ του δε μετάνιωσε που «καλούσεψε» για τον Εβραίο. Και ποτέ δε νοιάστηκε για το τομάρι του, που λέει ο λόγος. Για τη ζωή, όμως, του γιου του Γιώργου έτρεμε!

Φύγανε οι Γερμανοί!

Άναψε ο Εμφύλιος στη χώρα!

Μαθεύτηκε και το μαρτύριο κι ο εξοντωμός των Εβραίων!

Τούτο το τελευταίο μπορεί να λύπησε πολλούς. Της Λάμπρος της χωριάτισσας όμως της τάραξε το νου και την ψυχή. Δεν έβαζε σαπούνη στο κεφάλι να λουστεί! Γιατί, λέει, το σαπούνη ήταν από το ξύγκι των Εβραίων! Είχε διαδοθεί πως οι Γερμανοί τους κάνανε σαπούνη!

- Κακόμοιρε Γιάκου, μια πλάκα σαπούνη γίγγκες, μουμουρίζε κάθε τόσο που έβαζε να λουστεί. Και λουζόταν μόνο με αλισίβα!

Και, όταν έφερνε παζαρόξυλα στα Γιάννενα να τα πουλήσει, όλο και τον θυμόταν το Γιάκου τον Εβραίο.

- Κακόμοιρε Γιάκου, εσύ ήσουν άγιος άνθρωπος! Τι κακό έκανες στον κόσμο και σε βγάλανε σαπούνη!..

Τα κατόπι για το Σωτήρη ήταν θάνατος! Του περάσανε το γιο του Γιώργο στρατοδικείο και τον εκτελέσανε μαζί με την καθηγήτρια Ευτυχία και μ' άλλους Γιαννιώτες. Γιατί, λέει, ήταν στην Οργάνωση ΕΑΜ. Εκείνος ο χωροφύλακας, έβγαλε για καλά το άχτι του. Είχε, βλέπετε, στο χέρι του το σαλεπ'τζή από τότε!..

Μετά από αυτό το χτύπημα ο Σωτήρης ο σαλεπ'τζής δεν μπόρεσε ούτε μήνα σωστό να κουβαλήσει το τσουκάλι με το σαλέπι. Σωριάστηκε στο δρόμο ένα πρωί και δεν ξανασηκώθηκε!..

Και το που «καλούσεψε», έμεινε κι αυτό μια παραπάνω ιστορία για τους Εβραίους να μολογιέται!..

1. Συνοικίες στα Γιάννενα. Μεγάλη και Μικρή Ρούγα, δρόμοι στα Γιάννενα έξω από το Κάστρο, όπου κατοικούσαν οι Εβραίοι.

2. Ο Νόμος του Μωϋσή, η Πεντάτευχος.

3. Καλούσεψε = κάνε καλοσύνη (στα εβραιογιαννιώτικα).

4. Οίκος ανοχής.

5. Κάτοικοι Περάματος

Η κοινοτοπία του κακού

Συνέχεια από τη σελ. 2

Εβραίων Άιχμαν. Η Arendt χαρακτηρίζει το κακό ως κοινοτοπο χωρίς βέβαια να εννοεί ότι πρόκειται για κάτι το σύνηθες και το αποδεκτό. Θέλει απλώς να υποστηρίξει ότι και το αγριότερο έγκλημα μπορεί να είναι έργο ενός ανθρώπου φυσιολογικού, καθημερινού, που δεν είναι διεστρεμμένος και που δεν φέρει σημάδια μιας μορφής διαβολικής. Αυτή ακριβώς η περίπτωση απλών ανθρώπων που διαπράττουν φρικτά εγκλήματα είναι που θέτει σε αμηχανία την κοινή γνώμη, οδηγώντας την σε μεταφυσικές ερμηνείες.

ΕΑΝ το κακό δεν είναι ριζικό, εάν ο κάθε Άιχμαν δεν είναι η προσωποποίηση της διαστροφής, τότε το κακό αναπτύσσεται στην «επιφάνεια του κόσμου, σαν μανιτάρι». Προκύπτει σαν δημιούργημα των ανθρώπινων πράξεων. Αυτό δεν σημαίνει απλά ότι είμαστε υπεύθυνοι των πράξεών μας αλλά, ουσιαστικότερα, ότι το κακό δεν υπάρχει στον κόσμο: εισάγεται στον κόσμο με αγωγή τις ανθρώπινες πράξεις.

Ο ΑΪΧΜΑΝ υπάουε στο ναζιστικό νόμο, στόχευε να τον αφομοιώσει τόσο ολοκληρωτικά σαν να μην ήταν απλώς εκπρόσωπός του αλλά ο ίδιος ο Νομοθέτης. Σε αυτήν του την προσπάθεια κατανοούσε ό,τι συνέβαινε γύρω του σαν απλό αποτέλεσμα του Νόμου. Κοιτούσε τον κόσμο σαν ένα κινηματογραφικό θέαμα όπου τα γεγονότα ακολουθούν το δικό τους ρυθμό, οιονεί ανεξέλεγκτα.

ΔΙΚΗΝ νομοθέτη, ο Άιχμαν, ξεπερνούσε τον ίδιο του τον εαυτό στην τελεσφόρηση ειδικών αποστολών. Πρόκειται για την ίδια απρόσμενη αποτελεσματικότητα που δείχνουν άνθρωποι απλοί και άπειροι στην επιτέλεση στυγερών εγκλημάτων. Έχουμε να κάνουμε κι εδώ με την περίπτωση ανθρώπων που γίνονται ο ίδιος ο Νόμος στην τελειότερη ευρη-

ματικότητα του. Επικαλούμενοι συχνά, στις εκ των υστέρων απολογίες τους, το Νόμο του έρωτα, της εκδίκησης ή όποιου άλλου, δικαιολογούν την ίδια την απίστευτη και για τους ίδιους διαύγειά τους στη σκηνοθεσία του εγκλήματος.

ΑΥΤΟΣ ο ίδιος φαύλος κύκλος θεατή - νομοθέτη συνοδεύεται από ένα δεύτερο καθοριστικό επιφαινόμενο. Κατανοώντας τα γεγονότα ως ανεξέλεγκτα προϊόντα ενός Νόμου, υποδουμένοι τον ρόλο του θεατή, τα περισσότερα «τέρατα» δίνουν την εντύπωση ότι είναι αγκιστρωμένα σε κάποιο νήμα της μοίρας. Από την απολογία του Άιχμαν μέχρι την ευτελέστερη συνέντευξη σε περιοδικά ιλουστρασιόν, οι εγκληματίες ομολογούν με τέτοια απάθεια τις πράξεις τους και τις διηγούνται με τέτοια θεατρικότητα, σαν να τις διέπραξε κάποιος άλλος, αυθυποβαλλόμενοι στην ιδέα ότι αποτελούν πιόνια της μοίρας.

ΠΟΙΑ είναι η συνθήκη αυτής της ιδιόρρυθμης ισοροπίας στη θέση του θεατή - νομοθέτη; Το κακό εμφανίζεται εκεί όπου ο πράττων αποφεύγει να δώσει νόημα στα γεγονότα, όταν τα παρακολουθεί σαν να ήταν εξωτερικές διαδικασίες, όταν τα απογυμνώνει από κάθε ηθικό χαρακτήρα. Το κακό υπεισέρχεται εκεί όπου δεν υπάρχει διάκριση καλού και κακού. Δεν παράγεται ούτε ως επιθυμία του «κακού», ούτε ως απουσία του «καλού» αλλά ως διαγραφή της ίδιας της διαφοράς τους. Το κακό παράγεται όταν ο κόσμος (το «είναι») μένει χωρίς ηθική ποιότητα («νόημα»). Στην ανθρώπινη κοινωνία δεν είναι παρούσα κάποια διαβολική δύναμη του «κακού», είναι απόν το ίδιο το νόημα.

[Ο κ. Π. Κόντος είναι Δρ. Φιλοσοφίας, συνεργάτης του Πανεπιστημίου της Λουβαίν. Κύρια έργα του: «D' une phénoménologie de la perception chez Heidegger», «Καρτεσιανοί στοχασμοί». Το παραπάνω άρθρο του είναι από το περιοδικό «Ευθύνη», τ. 333].

Βιβλίο

ΘΡΑΣΥΒΟΥΛΟΥ ΟΡ.
ΠΑΠΑΣΤΡΑΤΗ:

Οι Εβραίοι του Διδυμοτείχου

(Αθήνα, Εκδόσεις
Τσουκάτου, 2001)

Με φιλέρευνη διάθεση και ιστορική υπευθυνότητα ο κ. Θο. Παπαστρατής συνέλεξε στοιχεία για την Ισραηλιτική Κοινότητα του Διδυμοτείχου, μία από τις Κοινότητες της Βορείου Ελλάδος που σήμερα δεν υπάρχει πια.

Τα στοιχεία που συγκέντρωσε ο συγγραφέας τα παραθέτει κατά τέτοιο εύληπτο τρόπο, διαρθρωμένα σε κεφάλαια, ώστε ο αναγνώστης παρακολουθεί τη μακροαίωνα παρουσία των Εβραίων του Διδυμοτείχου σαν ιστορία της καθημερινής ζωής. Εκείνο που γίνεται φανερό στο βιβλίο του κ. Παπαστρατή είναι η αγάπη του για τους ομόθρησκους που χάθηκαν και ο πόνος για μία ζωή που δεν θα επαναληφθεί ποτέ πια. Ο ίδιος ο επίλογος του βιβλίου του είναι περισσότερο από χαρακτηριστικός:

«Φύσηξε αγέρας δυνατός πάνω από την Ελλάδα, τη Θράκη και το Διδυμοτείχο και πήρε μαζί του τα πουλιά που είχαν κουρνιάσει για αιώνες πολλούς στη φιλόξενη θρακική γη. Los passaros sefaradis. Πέταξαν τα σεφαραδίτικα πουλιά

και χάθηκαν στο Άουσβιτς, το Μπίρκεναου, την Τρεμπλίνκα. Έγιναν καπνός και στάχτη. Οι ψυχές ταξιδεύουν στη χώρα των αγγέλων.

Έμειναν πίσω μνήμες και νοσταλγία. Δεν υπάρχει πια η Demotica. Το Διδυμοτείχο είναι μια πόλη φτωχότερη, οι άνθρωποι μείνανε πιο λίγοι».

STANISLAS
TOMKIEWICZ:

L' Adolescence volée (Η κλεμμένη εφηβεία)

Με τη συνεργασία των
Michele Vernant, Calman
- Levy

(Εκδόσεις «Le Passé
Recomposé», σελ. 254)

Τον Δεκέμβριο του 1942 στο γκέττο της Βαρσοβίας ένα δεξαεξάχρονο αγόρι αποφασίζει ν' αυτοκτονήσει από περιφρόνηση στον εαυτό του γιατί δεν είχε το θάρρος να κλέψει μερικά κουταλάκια από τις αποθήκες των Γερμανών όπου δούλευε τα πρωινά. Μπορούσε ακόμη να βρει κανείς Gardenal στα φαρμακεία του γκέττο: «Οι Εβραίοι έκαναν ευρεία χρήση γιατί οι νύχτες της αϊπνίας ήταν πολύ συχνές»... Υπήρχε ακόμη ένας και μοναδικός ψυχίατρος, ο άντρας αυτός μίλησε στον Σ.Τ. όταν συνήθλε από το κόμα όπου τον έριξαν τα βαρβιτουρικά, του ξαναέδωσε κίνητρο για τη ζωή και έκανε να γεννηθεί μια κλίση.

Ο Σ.Τ. έγινε ένας ψυχίατρος φημισμένος για τη δουλειά του με τα αυτιστικά και διανοητικά ανάπηρα παιδιά, για την ψυχοθεραπευτική του δράση σε εφήβους που καταδικάστηκαν ως μικροκακοποιοί και για τους αγώνες του κατά της θεσμοθετημένης βίας και για τα δικαιώματα των παιδιών. Ο Tom, όπως τον αποκαλούν οι φίλοι, δεν παίρνει ποτέ τον εαυτό του στα σοβαρά: Το καλαμπούρι σαν στοιχείο στη ζωή, η ειρωνεία σαν άμυνα

ενάντια σ' έναν πόνο καταχωνιασμένο σε «μια σιωπή 50 ετών».

Σπάζοντας την σιωπή ο Σ.Τ. αφηγείται τη φρίκη χωρίς να εγκαταλείψει το χιούμορ του. Η ζωντάνια της αφήγησής του όπου η αυτογελοιοποίηση συχνά διώχνει τον πόνο έχει μια συγκινητική ειλικρίνεια. Αφηγείται τις ενοχές, τις ταπεινώσεις, τη ντροπή χωρίς ποτέ να πάψει να αυτοσαρκάζεται. Έφηβος αγαπητός και προστατευμένος μέσα σε μια αστική ευκατάστατη οικογένεια χρειάστηκε να μάθει να επιζεί υπολογίζοντας στην τύχη και στην κατασοσύνη του. Να νικήσει το φόβο του και να κυτάξει στα μάτια τους SS που κάτω από τους προβολείς τον έβαλαν να γδυθεί για να βρουν τα σημειώματα που είχε κρύψει στο εσώρουχό του. Να φυλάξει ένα προίον και να εξασκηθεί για να πηδήξει από ένα παράθυρο για να μπορέσει να ξεφύγει από το τραίνο της εκτόπισης. Ήταν μια από τις τελευταίες αποστολές, εκείνη της 2ας Μαΐου 1943. Οι γονείς του έμειναν στο βαγόνι. Γι' αυτό που αισθάνθηκε εκεί δεν μιλάει «είναι πολύ οδυνηρό για να ειπωθεί».

Μετά από τη φυγή στην ύπαιθρο ξαναγυρνά στη Βαρσοβία όπου κρύβονταν η αδερφή του κι ο ανηψιός του. Η κατάσταση ήταν απελπιστική. Πήγαν να πέσουν στο στόμα του λύκου: στο ξενοδοχείο Polski η Γκεστάπο έγραφε σε μια λίστα κάπου 2 - 3 εκατοντάδες ευκατάστατους Εβραίους που επρόκειτο να ανταλλαγούν με Γερμανούς συλληφθέντες υπό την Αγγλική εντολή. Μια απαίσιος παγίδα: Ξαναβρέθηκαν στο Μπέργκεν Μπέλσεν. Ο Σ.Τ. διατήρησε από το στρατόπεδο μια ανάμνηση συγκεχυμένη: «... μια αόριστη εικόνα βούρκου όπου βούλιαξα επί 30 χρόνια επαναλαμβανόμενων εφιαλτών».

Ό,τι έδωχνε την ημέρα, επανερχόταν τη νύχτα. Θέλησε να «διαγράψει το πα-

ρελθόν», να το θάψει «κάτω από ένα παχύ προστατευτικό στρώμα». Ποικίλες αιτίες το έβγαλαν στην επιφάνεια ακόμη και με την άφιξή του στη Γαλλία. Συνοψίζει την επιθυμία του για ενσωμάτωση: «Δεν υπήρχε λόγος να σκοτιζώ τους ανθρώπους με τις εβραϊκές μου ιστορίες». Το πρόγραμμά του: «Να εριζήσω, να γιατρευτώ, να παραστρώω ώστε μια μέρα να περιποιούμαι τους άλλους... και να γίνω όπως όλος ο κόσμος».

Μάρτυρας; Ναι τελικά, αλλά η λέξη «διασωθείς» δεν αποτελεί ταυτότητα. Ο Stanislas Tomkiewicz δεν θέλει μόνο να διηγηθεί τι του έκαναν, τη μέγγενη του γκέττο, το θάνατο των δικών του, τα στρατοπέδματα του στρατοπέδου. Θέλει επίσης να πει πως έγινε ξαναβρίσκοντας το σύνδεσμο μεταξύ της κλεμμένης εφηβείας του και αυτού που αργότερα προσπάθησε να δώσει στους νέους που η ζωή, η αρρώστια και η κοινωνία τους είχαν αδικήσει. Το «ίνδαλμά» του είναι ο Janusz Korczak, ο περιφημος Πολωνός παιδαγωγός που διηύθυνε ένα ορφανοτροφείο μέσα στο γκέττο και αρνήθηκε να εγκαταλείψει τους προστατευόμενούς του όταν τους εκτόπισαν, ο συγγραφέας του τρομερού «Βασιλιάς Ματίας ο 1ος» που ο Tom διάβαζε όταν ήταν μικρός, ο άνθρωπος που έγραψε «Πώς να αγαπάς ένα παιδί».

Άρθρο της Nicole Lapiette
Le Monde, 9 Ιουλίου 1999

Λάβame επίσης:

ΠΑΝ. Ι. ΜΠΟΥΜΗ:

Ένας παρανοημένος ή παραμελημένος λόγος διαζυγίου (Το παρκετός λόγου πορνείας)

(Αθήνα: Επτάλοφος,
1998). Μελέτη για θέματα που έχουν σχέση με το διαζύγιο.

“CHRONIKA”

Organ of the Central Board of Jewish Communities in Greece

36, Voulis Str., 105 57 Athens, Greece, Tel.: ++301-32 44 315, fax: ++301-33 13 852

e-mail: hhkis@hellasnet.gr Web site: www.kis.gr

Summary of the Contents of issue 175, vol. 24

September-October 2001

✓ In his article titled "**The banality of evil**" and due to the Eichmann case, Dr. Pavlos Kondos who is a professor of Philosophy at Louvain University (France), argues that "...there is no such thing as evil in the world: it is introduced to the world through human actions".

✓ During the Greek – Italian war of 1940, the **Jewish Community of Athens** had sent a letter to the Jewish Community of Baltimore (U.S.A.) through which it requested the assistance of world Jewry to the struggling Greece.

✓ Evangelos Zahou – Papazahariou’s study that was published in the book "**Languages, Alphabets and National Ideology in Greece and the Balkans**", concerns the recording of the Greek language in Hebrew characters as recorded during the Middle Ages.

✓ Professor Hagen Fleischer’s study included in his book "Crown and Swastika: Greece during the Occupation and the Resistance", records data from the official German Archives for the **Holocaust of Greek Jews**.

✓ The national Greek poet, Kostis Palamas (1859-1943), studies **Stefan Zweig’s** work, which, according to his opinion, is exemplary.

✓ We publish a **poem** of the poetess G. Kopelia –Kerl titled "Letter to Judith".

✓ In 1930 five **Hebrew inscriptions** were found in the city of Thebes, Thessaly. They prove that the city had a Jewish community of Romaniote Jews between 53-641 C.E.

✓ We publish a report on the exhibition of four artists in the **Jewish Museum of Greece**, under the theme "Search for a Face". The cover page of this issue is from this exhibition.

✓ We publish a short story by Christos Skandalis, titled "**Kaloussepe...**", which was awarded a prize in the anti-racial competition announced by the Greek State Radio and the Central Board of Jewish Communities in Greece, in the "Memory of Greek Jews Martyrs of the Holocaust".

✓ We close the issue with **book presentations**.

(Translation: Rebecca Kamhi)

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ:
ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟ
ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΕΚΔΟΤΗΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ:
Ο Πρόεδρος του Κ.Ι.Σ. ΜΩΪΣΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΗΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΓΡΑΦΕΙΩΝ:
Βουλής 36 • 105 57 ΑΘΗΝΑ Τηλ. 32.44.315-8
E-mail: hhkis@hellasnet.gr
Internet site: http://www.kis.gr

Τα ενυπόγραφα άρθρα εκφράζουν
τις απόψεις των συγγραφέων τους.

ΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:
Πολιτικά Θέματα ΕΠΕ, Υψηλάντων 25 Αθήνα, τηλ.: 72 18 421

Διανέμεται δωρεάν

